

Deo šesti

OSLOBODENJE JUŽNE DALMACIJE I ISKRCAVANJE 26. DIVIZIJE NA KOPNO

1. Oslobođenje Dubrovnika

Na području Dalmacije između ušća Neretve i Boke kotorske i u susjednim delovima Hercegovine nalazila se nemačka 369. legionarska divizija. Njen 369. pešadijski puk (bez jednog bataljona)^{23*} je bio raspoređen u rejonu Trebinje — Dubrovnik — Konavli a 370. pešadijski puk na delu obale od Slanosi do Metkovića, dok je Artiljerijski puk bio podeljen i pridat pešadijskim pukovima. U sastavu ove divizije nalazili su se i 49. fašistička legija "San Marko" (Italijani),^{2:111} koja je bila angažovana za obezbeđenje komunikacija na području Popova polja, i 19 999. bataljon, u Stonu. Ostali delovi te divizije bili su raspoređeni na području Mostara, Nevesinja i Stoca.²⁴⁰ Divizija je imala zadatak da drži posednuto područje i spreči eventualno iskrcavanje anglo-američkih snaga na pomenuti obalski odsek. Međutim, u duhu plana za povlačenje nemačkih jedinica s jadranske obale na liniju »Grin«, i ona je vršila pripreme za povlačenje i za posedanje jednog dela pomemite linije na odsoku Nevesinje — Mostar — Široki Brijeg (sada Lištica). Pored 369. legionarske divizije, na obali i otocima na širem području Dubrovnika bili su raspoređeni 612. mornarički i 949. obalski artiljerijski divizion sa ukupno 13 baterija (artiljerijska grupa Dubrovnik). Komandi 369. legionarske divizije bile su, u operativnom pogledu, potčinjene sledeće jedinice Nezavisne Države Hrvatske: 9. posadna brigada, sa štabom u Dubrovniku

U rejonu Aržana, pridodat 118. lovačkoj diviziji, nalazi" => 2. bataljon toga puka.

^{SM} Fašistička legija "San Marko" bila je jačine oko jednog puka. Ona se po kapitulaciji fašističke Italije priključila nemačkim jedincima i ostala u sastavu 369. legionarske divizije.

.*a F. Schräml. navedeno delo, 91—101.

3 bataljonima u Humu, Mostaru, Gacku i Cilipima. i 9. ustaška brigada, sa štabom u Mostaru a bataljonima u Gabeli, Grabovom **Vrelu**, Tasovčićima i Ostrošcu.²" Sem ovih snaga, u rejonu Slivnice **se** nalazio Stab Dubrovačkog četničkog korpusa²¹- sa Dubrovačkom brigadom.

Nasuprot nemačkim, ustaško-domobranskim i četničkim snagama, na području južne Dalmacije su djelovali Dubrovački i Konavljanski odred a u zaleđu, na području istočne Hercegovine i jugozapadne Crne Gore, 29. divizija (10, 11, 12, 13. i 14. hercegovačka brigada) i Primorska operativna grupa (2. dalmatinska proleterska, 1. bokeljska i 10. crnogorska brigada) 2. korpusa NOVJ.

Iz rejona Osojnika i Šćenice, brojno mali Dubrovački odred je u toku septembra i početkom oktobra djelovao na komunikaciji Dubrovnik — Slano, napadajući kolone u pokretu i **sprečavajući** ispade neprijatelja s pomenute komunikacije na **slobodnu** teritoriju. U prvoj polovini septembra na područje **Dubrovačkog** odreda su se prebacila dva bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade.²⁴³ Ovaj prvi neposredni kontakt s tim **iskusnim** i prekaljenim jedinicama, kao i njihova aktivnost, dali su **Dubrovačkom** odredu podstreka za veću aktivnost, kako u **izvođenju** akcija tako i u mobilizaciji novih boraca. Pored **samostalnih** akcija, Dubrovački odred je, u nekoliko akcija, **sadejstvovao** s pomenutim bataljonima. Krajem septembra i **početkom** oktobra on je razbio grupu nemačkih vojnika kod **Osojnika**, u dva napada na auto-kolone neprijatelja kod Trstenog **uništio** oko **15** automobila i u rejonu Trsteno — Brsečina **naneo osetne** gubitke 16. četi 9. ustaške brigade.

U istom je periodu Konavljanski odred, iz rejona sela Kune i selâ na severnom delu Konavala, ometao saobraćaj na izezničkoj pruzi i cesti između Dubrovnika i Herceg-Novog i napadao manje posade neprijatelja na području Konavala. Tako su 4. septembra delovi toga odreda kod Pločica (4 km jugoist. od Grude) porušili most na železničkoj pruzi i time prekinuli izeznički saobraćaj između Dubrovnika i Herceg-Novog. a 26. septembra, prilikom napada na Cilipe, gde se nalazio Stab 5. bataljona s 3. četom 9. posadne brigade, zarobili manji broj domobrana i zaplenili svu vojnu opremu u tome selu. Odred je sedam dana kasnije postigao značajan uspeh kada je odbio

Arhiv VII, k. 60, br. reg. 13 3: Iskaz postrojbi Zapovjedništva zbornog područja, glast, br. 4181 taj. od 4 IX 1944.

Jačina toga korpusa: oko 200 četnika

^t 513 Arhiv VII, k. 816. br. reg. 12 3: Operacijski dnevnik 2. dalmatinske proleterske brigade, sveska II.

napad delova 3. bataljona 369. nemačkog puka i 13. četa 9 ustaške brigade iz Grude ka selu Kuni.¹⁴

U susednoj Hercegovini 29. divizija je u to vreme [zala značajne uspehe. Ona je 2. oktobra oslobodila Bileću, trj dana kasnije i Trebinje. U vezi s tim, kao i sa mogućnošću da se nemačke snage iz Grčke i Albanije izvlače preko Dalmacije, komunikacijom uz jadransku obalu, na severozapad. R. Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Josip Broz Tito, ko tada nalazio u Krajuvi,⁵⁴ 8. oktobra je članu Vrhovnog štaba NOV i POJ Aleksandru Rankoviću, na Visu, uputio viedću direktivu: narediti 29. diviziji da, u sadejstvu sa dvema brigadama 26. divizije koje su oslobodile Pelješac, oslobodi Dubrovnik; ako se u lome uspe, na taj - itor prebaciti i pola 1. tenkovske brigade, kako bi se spremila odstupnica nemačkih snaga preko Dalmacije.¹⁴ Razradivši ovu direktivu, Vrhovni štab je 10. oktobra naredio Štabu 29. divizije da glavninom svojih snaga, u sadejstvu s jedinicama Pomorske operativne grupe i sa dvema brigadama 26. divizije, zauzme Dubrovnik i preseče odstupnicu nemačkih snaga im pravcem.⁴⁷ Istovremeno je naređeno Štabu 8. korpusa da ia svom operacijskom području što temeljitije poruši sve kom i. ukacije, a Štabu 26. divizije — da sa dve brigade zauzme S n, preseče odstupnicu Nemaca iz Dubrovnika za Metković i sp - i eventualnu intervenciju neprijatelja od Metkovića.

Pristupajući izvršenju zadatka. Štab 29. divizije izvi io je najpre pregrupaciju jedinica na taj način što je 13. brig lu (bez jednog bataljona) prebacio u sela Gorogaše i Ščenicu -a zadatkom da se tu poveže sa bataljonima 2. dalmatinske proleterske brigade i razbije delove fašističke legije »San Mai j i 9. ustaške brigade u selima Cvaljini i Ravnom na železnič Oj pruzi Dubrovnik — Metković, a potom nastavi dejstva u zahvatu pruge u pravcu Hutova; 12. brigadu razmestio u sei ra Humu i Dužima radi zatvaranja pravaca koji od Dubrovnika vode u unutrašnjost i radi hitnog prikupljanja podataka o e-

Arhiv VII. U. 111. br. reg. 1 11: Operacijski dnevnik 9. p. fi- nog zdruga.

Vrhovni komandant NOV i POJ maršal Josip Broz Tito je r -u 18 IX 1944. avionom s Visa krenuo zu Moskvu i sutradan sli.. • « Krajuvu (Arhiv VII. k. 20. br. reg. 12—1 13: Depeša maršala Tit; A. Rankoviću). Posle zadržavanja od dva dana on je avionom produži' Moskvu, gde je vodio razgovor sa predstavnicima vlade SSSR-a, a 'i ' m se vratio u Krajuvu. gde je ostao do oslobodenja Bele Crkve i Vr 'k. da bi 23.X stigao u oslobođeni Beograd.

Arhiv VII. k. 26. br. reg. 12 7—13: Depeša maršala Tit A- Rankoviću od 8.X 1944.

Arhiv VII. k. 1143 A. br. reg. 7 137—8: Operacijski dnmn k Štaba 29. hercegovačke d vizije za period od 21.XI 1943. do kraja 1944-

diatelju na delu obale od Slanog do Cavtata; 10. brigadu upu-
fio u rejon Dživar — Poljice; 14. brigadu orijentisao ka Neve-
sinju i Stocu alt. brigadu ka Borcima, Trnovu i Foči.^{24s}

Da bi uskladio dejstva 29. i 26. divizije, Vrhovni štab je oba-
vestio Stab 29. divizije da će jedinice 26. divizije 14 15. okto-
bra napasti Ston, s tim što će se dva bataljona iskrcati na
kopno između Neuma i Smokovljana radi dejstva iz pozadine;
ujedno mu je naredio da se poveže s pomenutim bataljonima
i da ga obavesti kako teku pripreme i kada će uslediti napad
na Dubrovnik.⁴¹⁻ Na osnovu toga, Stab 29. divizije je 12. ok-
tobra naredio Stabu Južnohercegovačke operativne grupe²⁵⁰ da
u toku sutrašnjeg dana i noći sa 13. brigadom razbije posade
neprijatelja u Zavali, Cvaljini i Ravnom, a potom se preko Tre-
bimlja poveže sa delovima 26. divizije i po potrebi im sadej-
stvuje delom snaga u rejonu Stona.⁵¹ Za to vreme je 12. bri-
gada prikupljala podatke o neprijatelju u rejonu Dubrovnika,
dok je 10. brigada tek 15. oktobra stigla u određeni rejon i
razmestila se u selima Zgonjevu, Poljicu i Slivnici.

Po oslobođenju Trebinja Stab Primorske operativne grupe
uputio je 2. dalmatinsku proletersku brigadu prema Konav-
lima sa zadatkom da dejstvuje na uporišta neprijatelja duž ko-
munikacije Dubrovnik — Herceg-Novi, dok su 1. bokeljska i 10.
crnogorska brigada bile orijentisane ka Boki kotorskoj i Gra-
hovu. U to vreme su se na području Konavala nalazile sledeće
neprijateljske snage: delovi 3. bataljona 369. puka 369. legio-
narske divizije (u Cavtatu, Grudi i Mrcinama) i 5. bataljon
9. posadile brigade (1. četa u Mlinima, 3. četa i Stab bataljona
u Cilipima, 4. četa u Mrcinama i 5. četa u Grudi). Sem toga.
u Grudi se nalazila 13. četa 4. bataljona 9. ustaške brigade.

Pošto je iz Lastve, preko Konjskog, stigla u Grab, pove-
zala se sa Konavljanskim odredom i prikupila podatke o ras-
poredu i jačini neprijatelja, 2. dalmatinska proleterska brigada
(bez dva bataljona) napala je 8/9. oktobra, sa dva bataljona,
Stab 5. bataljona i njegovu 3. četetu u Cilipima i delove 4. čete
u Dunavama. Do zore je zauzela Dunave, dok je napad na Ci-
lipe odbijen. U toku dana je na stranu NOVJ prešla 4. četa
5. bataljona iz Mrcina, dok su delovi nemačkog 3. bataljona

Arhiv VII. k. 1143, br. reg. 21 9: Zapovost Štaba 29. udarne
divizije za 10.X 1944.

I *«» Arhiv VII. k. 1143, br. reg. 7 138—8: Operacijski dnevnik Šta-
ba 29. divizije.

Stabu Južnohercegovačke operativne grupe su bile potčinjene
13. i 14. hercegovačka brigada.

«> Arhiv VII, k. 1143, br. reg. 23 9: Naredenje Slaba 29. divizije
od 12.X 1944.

369. puka, radi uspješnije odbrane, koncentrisali u Grudi.«
Ovde su 12,13. oktobra bili napadnuti od jednog bataljona, •) dalmatinske proleterske brigade, ali je taj napad odbijen. Syu radan je napad izvršio drugi bataljon, ali opet bez uspeha. /bog uporne odbrane neprijatelja. Plašeci se da ne bude uništena, nemačko-ustaška posada se 15. oktobra iz Grude povukla za Ivaniću (2 km jugoist. od Uskoplja). Prilikom toga povlačenja između Grude i Čilipa, napali su je delovi 2. dalmatinske proleterske brigade, i naneli joj manje gubitke.²⁵¹¹ Istog dana sa i posada Čilipa povukla ka Cavtatu i razmestila u rejon raskrsnice puteva kod zaseoka Zvekovice radi odbrane Cavtá: Time su bili oslobođeni Konavli i stvoreni uslovi za dejs' s tog pravca ka Dubrovniku.

Po završenim pripremama, 15. oktobra u 24 časa Stab 29. divizije je izdao zapovest za napad na Dubrovnik:

— 12. brigada da 16. oktobra iz rejona Hum — Duži izvrši pokret ka liniji Mokošica — Ivanića i ovlada Uskoplurn, zatim uputi dva bataljona u napad ka Dubrovniku (u sadejstvu sa 10. brigadom), dve čete ka Mokošici i Prijevoru radi vezivanja neprijatelja, a jednu četu ka Zatonu da, u sadejstvu s Dubrovačkim odredom, napadne neprijatelja i veže m irtiljeriju;

— 10. brigada da iz rejona Zgonjevo — Poljice — Sliwnica energično napadne i razbije neprijatelja na liniji Ivanića — Brgat, a potom produži dejstvo ka Bosanki i Srđu (ti 412) i, ukoliko situacija bude povoljna, napadne i sam Dubrovnik;—

— 13. brigada da zauzme Ravno i poveže se sa dolovima 26. divizije u rejonu Stona.-'~';

U sporazumu sa Slabom Primorske operativne grupe 2-dalmatinska proleterska brigada dobila je zadatak da dolom snaga zauzme Cavtat a potom obalom nastupa u pravcu Dubrovnika.

Stab 29. divizije išao je za tim da neprijatelj bude potisnut iz rejona Dubrovnika ka selu Slanom, dok su odstupnicu ka Metkoviću imali preseći delovi 26. divizije severno od Stona,

Arhiv VII, k. 111, br. reg. 9 4—1: Dnevno izvješće Zapovjedništva 9. posadnog zdruga, op. br. 486 od 11.X 1944, upućeno Zapi Slništvu III zbornog područja.

«a Arhiv VII. k. 346, br. reg. 12/3: Operacijski dnevnik 2. d. istinske proleterske brigade, sveska H.

Arhiv VII, k. 111, br. reg. 13 4—1: Dnevno izvješće Zapi Kd'ništva 9. posadnog zdruga, op. br. 501 od 15.X 1944, upućeno Zapovjedništvu III zbornog područja.

«55 Dejstva 12. i 10. brigade imao je da objedini načelnik si 29. divizije.

25« Arhiv VII, k. 1143, br. reg. 25 9.

Tako su dejstva 29. i 26. divizije bila sračunata na odsecanje i uništenje neprijateljskih snaga raspoređenih na delu obale od **Dubrovnika** do Stona.

Neposredno pred napad, u širem rejonu Dubrovnika su se nalazili 1. i 3. bataljon 369. puka 369. divizije,⁵⁷ delovi 612. mornaričkog artiljerijskog diviziona i delovi mornarice sa pomorskim komandantom južne Dalmacije. Od kvislinških jedinica, u Dubrovniku se nalazila Komanda 9. posadne brigade sa delovima 5. bataljona i 3. i 4. četom 1. bataljona (domobrani);⁵⁸ u rejonu Dubrovnika se nalazila 13. četa a u Trstenom i Brsečinama 16. četa 9. ustaške brigade. U rejonu Metković — Opužen — Slivno Ravno — Neum — Ošlje bili su raspoređeni delovi **370.** puka 369. divizije, a u Ravnom, Hutovu. Gabeli, Metkoviću i Rogotinu po jedna četa 1. bataljona 9. ustaške brigade.

Komandant 29. divizije general-major Vlado Šegrt je 16. oktobra preko Štaba Južnohercegovačke operativne grupe uputio dopis Štabu 26. divizije;²³⁰ obavestio ga da će naveče s 10. i 12. brigadom napasti neprijatelja u rejonu Dubrovnika, da će sa 13. brigadom dejstvovati pravcem Zavala — Ravno — Turkovići, da je 2. dalmatinska proleterska brigada dobila zadatak da napadne Cavtat i da će njena dva bataljona iz rejona severozapadno od Dubrovnika u toku 17. oktobra biti povučena u Konavle, u sastav svoje brigade; zatražio obaveštenje o dejstvu njegovih jedinica u rejonu Stona, kao i o njegovim daljim gđnerama.²⁶⁰

Na osnovu dobijenog zadatka. Štab 12. brigade je jedan bataljon uputio na sektor Zaton — Mokošica sa zadatkom da postavlja zasede na cesti između ta dva sela u slučaju povlačenja neprijatelja iz Dubrovnika. Jedan bataljon te brigade je **16.** oktobra uveče, sa severa, napao neprijatelja u Uskoplju, a drugi bataljon je sadejstvovao sa 10. brigadom u napadu na Drijen (k. 678). U borbama koje su trajale celu noć i ceo sledeći dan. 12. brigada je uspela da potisne neprijatelja i ovlada linijom Petrovo Selo — Oštra glavica (tt 615) — Golubov kamen (k. 421) — Uskoplje — Krčetovo (k. 623). Dalje nadiranje neprijatelj je privremeno zaustavio.

Istovremeno, iz rejona zaseoka Rupni Do, tri bataljona **10.** brigade pošla su u napad na Drijen (k. 678) i, duž želez-

⁴⁵⁷ Ti bataljoni su bili raspoređeni u Cavtatu, Dubcu. Bosanki, Brgatu, Ivanici, na Drijenu (k. 678), Krčetovu <k. H28). u Uskoplju, na **Golubovom** kamenu (k. 421), Oštroj glavici (tt 615), u Mokošici. Zatonu ¹ **Samom** Dubrovniku. Stab puka, sa 1. bataljonom, nalazio se u Ivanici.

¹⁵⁸ Te čete su se 23. septembra iz rejona sela Zavale povukle u Dubrovnik zbog koncentracije četnika prema Dubrovniku, ss» Arhiv VII, k. 1143, br. reg. 16/13.

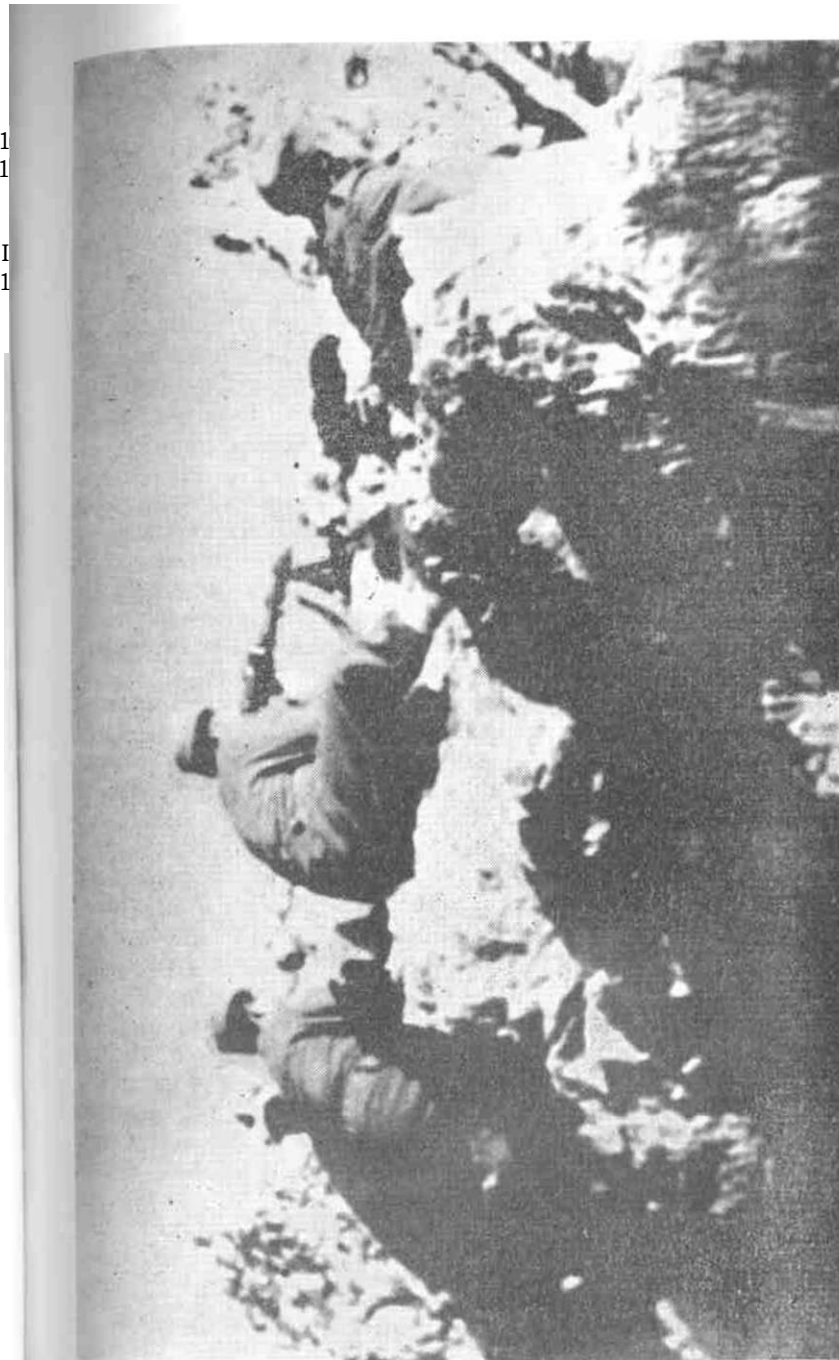
⁸⁶⁰ Štab 26. divizije je s lim dopisom upoznat 18. oktobra.

ničke pruge, ka Ivanici. U brigadnoj rezervi je zadržan je ^ bataljon. koji je sa Štabom brigade nastupao cestom Tiobinjg — Ivanića, a delovi jednog bataljona su upućeni u selo Glav. sku radi prikupljanja hrane. Pošto se u prvom naletu nije ov- 1 ladalado Drijenom, Štab 10. brigade je sa severa uveo baialjona 1 iz rezerve, dok je sa severozapada sadejstvovao bataljon 12 brigade. Oko ponoći je slomljen otpor na Drijenu i ne prijah 1 telj odbačen ka Ivanici. Za to vreme je zauzeta k. 475. kao I i železnička stanica u Ivanici, dok je napad na ovo sele, bio 1 odbijen. Zbog gubitaka od dejstva neprijateljske artiljerija štab 10. brigade je povukao tri bataljona ka Rupnom Dolu, ostavivši na položaju po jednu četvu iz svakog, dok je dan bataljon rokirao u Uskoplje.

Dejstvujući na zasebnom pravcu 13. brigada (bez bataljona koji je ostao u Trebinju), prebacila se 11. i 12. oktobra iz Trebinja, preko Zarkova, na područje sela Poljica, Dobromira. Gorogaša i Kijev-Dola, gde je uhvatila vezu sa bataljonom 2. dalmatinske proletherske brigade, Bobanskom četom-²¹ i Komandom mesta Dubrovnik. U dogovoru sa zamenikom komandanta 2. dalmatinske proletherske brigade i komandom Bobanske čete izrađen je zajednički plan za napad na neprijatelja u selima Zavali, Orahovom Dolu. Čvaljini i Ravnom. Prema tom planu, delovi 2. dalmatinske proletherske brigade su uveče 13. oktobra napali legionare i ustaše u Orahovom Dolu i na Glavici, iznad sela, ali ih, zbog jakog otpora, nisu uspeli razbiti.²¹² Pošto nije stigla na vreme, 13. brigada 10 sa bataljonom 12. hercegovačke brigade koji joj je u međuvremenu stavljen pod komandu, ujutro napala delove legije »San Marko« i 9. ustaške brigade u Zavali, Čvaljini i Ravnom i u toku dana. posle žestoke borbe, oslobodila Cvaljinu, a sledećeg dana Zavalu i Ravno. Nastavljajući dejstva u pravcu Hutova, ona je u toku noći 15.16. oktobra oslobodila sela Dvrnsnicu, Volju Među i Turkoviće i potisla neprijatelja ka Hutovu. Radi hvatanja veze s jedinicama 26. divizije koje su se iskrcale u rejonu Neuma, Štab 13. brigade je tamo 16. oktobra uputio patrole, koje su se u selu Točioniku povezale s delovima Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda, ali ništa nije urađeno u pogledu koordinacije daljih dejstava.²¹³

²¹¹ Ta četa je bila u sastavu Južnohercegovačkog odreda. Kad i¹ 5IX 1944. od ovog odreda formirana 14. hercegovačka brigada, ona if ostala da kao terenska četa samostalno dejstvuje sve do 12.X 1944 kati je stavljena pod komandu Štaba II? hercegovačke brigade

²¹² Uočivši pripreme za novi napad, neprijatelj je. plašćel si mištenja, 17. oktobra pobeo iz Orahova Dola i sa Glavice prema Slanim sa» Arhiv VII, k. 1152 II. br. reg. 2 5: Operacijski dnevnik Stai» 13. hercegovačke brigade za period od 1.IX 1944. do kraja rata.

Borci 29. divizije u dejstvu na prilazima Dubrovniku

Sadejstvujući sa delovima 29. divizije, jedan bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade je ujutro 17. oktobra napao neprijatelja u rejonu Cavtata i, posle tročasovne borbe, prisilio ga na povlačenje ka Dubrovniku. Pre povlačenja nemačke jedinice su razorile jednu tvrđavsku bateriju topova i uništile opremu koju nisu mogle poneti, a potom so brao povukle ka Dubrovniku, na novi položaj kod zaseoka Dubac."⁴

Dok su vodene borbe na prilazima gradu, nemačke snage u Dubrovniku užurbano su se pripremale za evakuaciju. Tada je 612. mornarički artiljerijski divizion reorganizovan u mornarički streljački bataljon i, 17. oktobra, brodovima prebačen u Slano s ciljem da otvori put za Metković, koji su, u međuvremenu, jedinice 26. divizije bile presekle u rejonu Neuma.

Sedamnaestog oktobra je Stab 29. divizije naredio štabovima 10. i 12. brigade da produže napad, a Stabu Južnohercegovačke operativne grupe — da s 13. brigadom ovlada prostorijom Hrasno — Turkovići — Trnovica,^{26r>} da što pre napadne neprijatelja u Hutovu, i ne dozvoli da bude iznenađen od Čapljine, da održava neprekidnu vezu sa Štabom Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda, radi zajedničkog dejstva. i da uhvati vezu sa delovima 26. divizije kada se ovi budu iskrcali u rejonu Neum — Smokovljani."⁴ Istovremeno je i Stab Pri-morske operativne grupe naredio dvama bataljonima 2, dalmatinske proleterske brigade da se iz rejona severozapadno od Dubrovnika prebace u Konavle. u sastav svoje brigade, radi angažovanja u pravcu Boke kotorske, pošto se pretpostavljalo da bi delovi nemačkog 21. armijskog korpusa mogli pokušati da se iz Crne Gore i Albanije preko Dubrovnika probiju na severozapad. Sutradan, kada su ti bataljoni otišli, u pomenutom rejonu su ostali Dubrovački odred i Bobanska četa sa zadatkom da napadaju neprijatelja na delu obale između Slanog i Trstenog i da, po mogućnosti, dejstvuju ka Zatonu.

Uveče 17. oktobra jedinice 29. divizije su produžile napad na neprijatelja u rejonu Dubrovnika: 12. brigada je napadala u pravcu Mokošice i Komolca i na Ivaniću, a 10. brigada na Ivaniću i preko Zupe ka Brgatu. Uz obalu ka Dupcu je nastupao bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade. Borbe su trajale čitavu noć. Neprijatelj je uspeo da se održi na svim položajima. Tek je sutradan pre podne, na juriš, ovladano Iva-

²⁰¹¹ Arhiv VII, k. 846. br. rog. 12 3: Operacijski dnevnik 2. proleterske dalmatinske brigade, sveska II.

Stab 29 divizije nije znao da ie 13. brigada 15 16. oktobra ^slobodila Turkoviće a sutradan i Trnovitu. Isto tako još nije znao da ^{su} se delovi 26. divizije iskrcali u pomenutom rejonu.

^{S₄B} Arhiv VIT, k. 1143, br. reg. 26 9.

nicom a posle podne Brgatom i Dupcem, čime je bila slomljena spoljna odbrana Dubrovnika i rešena borba za ovaj grad.

Dok su vođene borbe na prilazima gradu, neprijatelj je ubrzano vršio evakuaciju Dubrovnika i uništavao opremu koju nije mogao porteti. Oko 1.300 vojnika je evakuisano brodovima za Slano, a ostali su odstupili komunikacijom uz obalu s namerom da se probiju u Metković. Slomivši spoljnu odbranu, jedinice 29. divizije sporo su nastupale za neprijateljem. Oni da su 18. oktobra delovi 10. brigade i jedan bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade bez otpora ušli u grad koji je neprijatelj već bio napustio.²⁰⁷ Ulazak jedinica NOVJ u Dubrovnik narod je oduševljeno dočekao. Sledećeg dana su delovi 12. brigade slomili otpor blokiranih delova neprijatelja u Makošei, čime je čitavo uže područje Dubrovnika bilo konačno oslobođeno.²⁰⁸

Da bi učvrstio uspeh 29. divizije i ojačao 2. korpus, kako bi ovaj s uspehom sprečio eventualni prodor nemačkih snaga iz Crne Gore i Albanije, uz more, na severozapad. Vrhovni štab je odmah sutradan po oslobođenju Dubrovnika, preko Slaba 8. korpusa, naredio Stabu 1. tenkovske brigade da pola snage iskrca u Dubrovnik,²⁰⁹ što je i urađeno krajem oktobra.²⁷⁰ U cilju još boljeg zatvaranja pravca preko Dalmacije, u to vreme, po odobrenju Vrhovnog štaba, u Dubrovnik iskrcao je in britanski artiljerijski divizion od 12 oruđa, a ubrzo za njim, kao njegova zaštita, i jedan komando jačine 500 ljudi.²⁷¹ Vrhovni komandant je, pored ostalih mera, odobrio (22. X) da se 1. i 2. eskadrila NOVJ sa aerodroma na Visu i u Italiji prebace na aerodrom u Konavlima, kako bi što efikasnije ranile i podržavati jedinice NOVJ.

270. Gubici neprijatelja u borbama za Dubrovnik nisu se mogli ustanoviti zbog nedostatka dokumenata

271. Arhiv VII. k. 1H3 A. br. res. IŠ i 11 T: Bojne relacije 10 i 12. brigade za oktobar 1944.

Arhiv VII. k. 28. br. reg. 4 5—9: Depeša Vrhovnog štaba NOVJ i POJ od 19.X 1944.

U Dubrovnik su se iskricali 1. tenkovski bataljon i polna tenkovskog bataljona.

Na iskrcavanju svojih snaga u Dubrovnik uporno su insistirali sami Englezi. Oni su u tom cilju vršili pritisak: slanje pomoći su izjavljivali iskrcavanjem u Dubrovnik. Vrhovni štab je odobrio da se pošalje samo jedan artiljerijski divizion od 3 baterije i jedan komando od 500 ljudi. U vezi s tim, vrhovni komandant maršal Tito, u depeši koju je 24. oktobra uputio rukovodstvu Baze NOVJ u Bariju, pored ostalog, rekao je: "Neka Vlatko (Vlatko Velebit — prim. T. U.) skrene pažnju na to gledajući da je nezgodno što oni slanje materijala vezuju za ovo i ko- vanje artiljerije. To su dve odvojene stvari." (Arhiv VII. k. 27 br. reg. 5 15—9).

N. B. 11 u luci Gruž posle oslobodenja Dubrovnika

po oslobođenju Dubrovnika u njegovom su rejonu zadržane 10- i brigada, tako da je izostalo gonjenje neprijatelja u pravcu Slanog, što je, svakako, bio propust. Tek je uveče **20. oktobra** Stab 29. divizije izdao zapovest kojom je regulisao dalji rad jedinica u duhu naređenja Štaba 2. korpusa NOVJ: da se **deo** snaga usmeri ka Boki kotorskoj radi njenog oslobođenja a drugi deo ka dolini Neretve. U tom smislu su jedinice dobile zadatke: 10. brigada — da sadejstvuje s jedinicama Primorske operativne grupe u oslobođenju Boke kotorske, s tim što će **jedan** bataljon ostaviti u Dubrovniku: 12. brigada — da tri **bataljona** (jedan bataljon uputiti u Trebinje) 21. oktobra preduzmu pokret pravcem Orašac — Slano — Ston da bi očistili komunikaciju od neprijatelja i prihvatili dve brigade 26. divizije **za** koje se pretpostavljalo da se nalaze na Pelješcu;²⁷² **13. brigada** — da nastavi nadiranje u zahvatu železničke pruge **Dubrovnik** — Metković ka Neretvi i, po mogućnosti, zauzme **Čapljinu**.²⁷³

U odnosu na situaciju u širem rejonu Dubrovnika ove mere **su** preduzete s velikim zakašnjenjem. Trebalo je da 12. **brigada** gonjenje neprijatelja preduzme odmah a ne treći **dan po** oslobođenju Dubrovnika. Time bi se efikasno sadejstvovalo s jedinicama 26. divizije i olakšalo uništenje neprijatelja u rejonu Oštrikovac — Vukov klanac.

2. Uništenje (larvine 36!). legionarske divizije u rejonu Ston — Neum — Oštrikovac — Vukov klanac

Za napad na Ston i presecanje komunikacije Dubrovnik — Metković, u cilju sadejstva sa 29. divizijom prilikom **nje-nog** napada na Dubrovnik. Stab 26. divizije, odredio je 1. dalmatinsku proletersku i 11. brigadu, Grupu južnodalmatinskih **otočkih** odreda, jedan divizion i jednu bateriju brdskih topova, **dok** je s komandom britanskih snaga na Visu bilo dogovoreno **da** napad podržava i jedna njena baterija. U toku 10. i 11. **oktobra**, brodovima Mornarice NOVJ, delovi 1. i 11. brigade, sa **delom** artiljerije, prebačeni su s Visa, Brača, Hvara i Korčule u luke Žuljana i Trstenik na Pelješcu bez ometanja od strane neprijatelja. Po prebacivanju 1. brigada se razmestila u Janjini i selu Brijesti, a 11. brigada u selu Sparagoviću, s tim **što** su jedan njen bataljon i delovi Grupe južnodalmatinskih odreda držali položaje prema Stonu. U naredna tri dana na Pelješac je prebačena ostala artiljerija, municija i razna druga

²⁷² Slabu 29. clvi/ije tada još nije bila poznata situacija kod Stona.

*» Arhiv VII. k. 1143 bi rep. 28 9: Zapovest Štaba 29. diviziji za 20.X 1944

oprema. Radi neposrednog rukovođenja ovom borbenom grupom, na Pelješac su se prebacili politički komesar i načelnik Slaba 26. divizije, dok je komandant ostao na Visu. Na lješću jedinice su se užurbano pripremale, jer je Vrhovni tab požurivao početak napada.

Od neprijateljskih jedinica, u zoni predstojećeg nap. da se nalazio 370. puk 369. legionarske divizije u sledećem u-
poredni Slab puka u selu Ošlje, 1. bataljon u rejonu Ston — Neum i 3. bataljon u predelu Opuzen — ušće Neretve — Sl. io Ravno.-⁷¹ Puk je bio ojačan 2. divizionom 369. artiljeriji:og puka čiji se štab (divizion) nalazio u selu Topolo. Sem ovih snaga, u Stonu se nalazio 19 999. kažnjenički bataljon. kc i manje mornaričke jedinice u Slanom. Od domobranskih j. clinica, u Topolu i Slanom nalazila se po jedna četa 4. bataljuna 9. posadne brigade.

Slab 26. divizije je imao dobar uvid u raspored i jač tu neprijatelja u zoni predstojećeg napada. Međutim, on i: La nije znao o načinu dejstva 29. divizije u rejonu Dubrovn ik. Polazeći od situacije u rejonu Ston — O.Šlje — Neum i >d zadatka koji mu je dao Vrhovni štab: da zauzme Ston. pre • x-komunikaciju Dubrovnik — Metković i sadejstvuje sa 29. ii-vizijom pri napadu na Dubrovnik. Stab 26. divizije je odlučio da delom snaga koje su se nalazile na Pelješću izvrši de ,nt na kopno i najpre ovlada rejonom Neum — Slivno Rav:. a potom, zauzimanjem sela Duži, Ošlje i Dunta Doli. preseče ko-munikaciju Dubrovnik — Metković i time spreči intervene ju neprijatelja od Metkovića ka Dubrovniku i zatvori St s kopna, a da drugim delom snaga, napadom s fronta, ovhida Stonom i izbije na komunikaciju Dubrovnik - Metković. la-nevar delom snaga preko Slivna Ravnog i Neuma sugerirao je Vrhovni štab. U početku je bilo predviđeno da se ovaj m i-nevar izvede sa svega dva bataljona, ali je kasnije odlučeno da se za to angažuje čitava brigada.

Za izbijanje na komunikaciju Dubrovnik — Metkov s Pelješca najkraći je pravac bio Ston — Oštrikovac (k. -?) Međutim, frontalni napad na Ston, dobro utvrđen i, u/ lo, branjen jakim snagama, bio bi težak, a ovladavanje njime li-skivao bi mnogo žrtava. Teškoća frontalnog napada se o^le-dala i u tome što je Pelješac s kopnom vezan uskom pri la-kom (koju je zatvarao Ston) na kojoj je. zbog malog pros; ira. bilo nemoguće razviti i iskoristiti jače snage i primeniti ^i drugi oblik manevra sem direktnog napada. Zbog svega t -a

⁷¹ V ti \ reme 370. puk je imao samo 1. i 3. bataljon, poSt'' Je njegov 2. bataljin još u toku borbi za Janjinu delom prešao na iu NOVJ u drugi de > je razbijen. Satno manji broj vojnika je uspeo i u Ston, u **zatom j.' bio** raspoređen u 1 i 3. **bataljon**

odluka Štaba 26. divizije da, u datoj situaciji, frontalni **Je ašj na** Ston kombinuje sa desantom na kopno bila celis-JJjna i opravdana.

Po dolasku na Pelješac, politički komesar i načelnik Štaba ig čfivizije su 13. oktobra održali sastanak sa štabovima 1. r ii. brigade i Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda. Pre-rosena je situacija i donesen je plan za napad. Planom je bilo ,predviđeno: da 11. brigada (bez dva bataljona), ojačana dvema baterijama brdskih topova i vodom protivoklopnih topova, s linije selo Sparagović — selo Duba napadne neprijatelja u Stonu i ovlada ovim mestom : Stonskom prevlakom, a potom kod Oštrikovca (k. 404) i Rudina izbije na komunikaciju Dubrovnik — Metković;²⁷⁵ da se 1. brigada (bez 5. bataljona), ojačana jednom baterijom brdskih i vodom protivoklopnih topova, prebaci iz luke Drače na kopno, u rejon Neum — Slivno Ravno, tu razbije neprijatelja, izbije na komunikaciju Dubrovnik — Metković kod Vukovog klanca i spreči intervenciju neprijatelja od Metkovića, a potom, dejstvujući delom snaga od Neuma duž komunikacije ka selu Đunta Doli, zatvori Ston s kopna; da se jedan bataljon Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda u toku noći 13/14. oktobra prebaci s Pelješca u rejon Točionika da bi u vreme napada 1. brigade na Slivno Ravno napao neprijatelja u Ošlju, da Dubrovački odred iz rejonu severoistočno od Slanog ovlada mostom kod sela Trnove, koji će porušiti u slučaju intervencije neprijatelja bilo s koje strane, da se ostale snage grupe prikupe u zaseoku Metohiji i stave na raspolaganje Stabu 11. brigade, s tim da čiste od mina uvalu Prapratnu i prolaz M. Vratnik i da ispituju mogućnosti zauzimanja otoka Sipana, i da se jedan član njenog štaba s radio-stanicom prebaci u Dubrovački odred, šalje izveštaje o situaciji, uhvati vezu sa delovima 29. divizije i izvesti ih o namerama Štaba 26. divizije; da u divizijskoj rezervi budu dva bataljona 11. brigade, koji će se rasporediti u selima Zabrđe i Dančanje; da se pozadinski delovi jedinica na Pelješcu razmeste u rejonu Janjina — Trstenik — Žuljana; da Stab 26. divizije bude u Janjini; da napad otpočne noću '5/16. oktobra.-7" s tim što će napad 11. brigade na Ston otpočeti tek kada se ispolji dejstvo 1. brigade, koja treba da odigra glavnu ulogu u izvršenju postavljenog zadatka i koju zbog toga treba bolje ojačati, a za napad na Ston ostaviti znatno slabije snage.

²⁷⁵ Brigadu je imala podržavati jednu britanska baterija sa otoka Mljeta.

²⁷⁶ Arhiv VII. k. 1100, br. reg. 19 3: Zapovest Štaba 26. divizije * 33 X 194.},

Sutradan. 14 oktobra, komandant 26. divizije, koji & nalazio na Visu. obavestio je ceo štab na Pelješcu da će 13. brigada 29. divizije napasti s?la Zavalu, Cvaljinu i Ravno povezati se s bataljonima 2. dalmatinske proleterske brigadu u rejonu Slanog i u toku toga dana, preko Trebimlja i Smokovljana. pokušati da uhvati vezu sa delovima 26. divizije kod Stona i Neuma.*⁷⁷ Ova veza između štabova 26. i 29. divizije koja se održavala preko Vrhovnog štaba, prekinuta je već sutradan, 15. oktobra, pošto je tog dana Vrhovni štab krenuo s Visa za Srbiju, -" dok je maršal Tito još noću 18. septembra napustio Vis i preko Krajeve avionom oputovao u Moskva na razgovore s predstavnicima Sovjetskog Saveza.

U toku 14. i 15. oktobra su 1. i 11. brigada vršile pripreme za predstojeći napad. I: pristaništa Luke, preko Malog Voza, u Točionik se prekacio komandant Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda s jednim bataljonom i radnicima radi obavještanja o situaciji jedinica na Pelješcu i hvatanja veze s Dubrovačkim odredom i bataljonima 2. dalmatinske proleterske brigade. Sem toga, 11. brigada je 14. oktobra, manjim snagama, napala na Ston u cilju uznemiravanja neprijatelja.

Štab 1. brigade je doneo odluku da sa tri bataljona vrši desant u rejonu Neum — Slano Ravno, obrazuje mostobran i poruši komunikaciju Dubrovnik — Metković, a potom, 1. bezbedujuć se od Metkovića, nastavi napad u zahvatu komunikacije ka selu Bunta Doli. U brigadnoj rezervi, u luci Brijuni, zadržan je jedan bataljon, spreman za ukrcavanje i prebacivanje na kopno.²⁷⁹

Štab 11. brigade je odlučio da obuhvatnim napadom sa severa i juga, uz sadejstvo delova ubačenih u pozadinu neprijatelja, ovlada Stonom. Trebalo je da glavne snage* (tri bataljona) napadaju opštim pravcem Duba — Hodilje — Bartolomija (tt 219) — Strinčera (tt 347) a pomoćne snage (dva bataljona — jedan iz 11. brigade a drugi iz Grune južnodalmatinskih otočkih odreda (pravcem Metohija — Staj i rad (k. 337) — Ston, s tim što je jedan bataljon dobio zadatak da se čamcima na vesla prebaci iz pristaništa Luke u Mali Voz i odatle, preko Zamasline. udari u leđa neprijatelja na Strinčeri i u Stonu. Za divizijsku rezervu je izdvojen samo jedan bataljon, iako je Štab 20. divizije bio naredio da se i dvoje

Arhiv VII. k. 1102. br. reg 2—1 7: Depeša komandanta „> d'vi" zlje od 14.X 1944.

2» Arhiv VII. k. 1102. br. reg 2—2 7: Depeša komandanta 26. divizije od 15.X 1944.

Arhiv Vir, k. 1102, br. reg 22 3: Zapovest Štaba 1. proleterske brigade za 14.X 1944.

bataljona. S obzirom na ograničenost prostora, bilo je Vj^đjeno da iz svakog bataljona u prvoj liniji napada samo >dna **četa**, s tim što ju je u toku borbe trebalo češće zame-niivati svežom četom.-"

Desant 1. dalmatinske proleterske brigade s Pelješca na kopno otpočeo je noću 15 16. oktobra. Iz luke Drače prebačena su dva bataljona u uvalu Soline a jedan bataljon na poluotok Klek, južno od k. 161, bez ometanja od strane **neprijatelja**.

Odmah po iskrcavanju, dva levokrilna bataljona su **krenula ka** Slivnu Ravnom i, posle polučasovne artiljerijske **pripreme** napali neprijatelja u rejonu sela. Puna tri časa **neprijatelj** se uporno branio, ali se najzad, pretrpevši osetne **qubitke**, morao povući ka Opuzenu. Ujutro je Stab 1. brigade **uputio** jedan bataljon pravcem Slivno Ravno — Marin vijenac (**k. 365**) — selo Radež. a drugi bataljon preko zaselaka Zavala i **Krstac ka** k. 219. sa zadatkom da izbiju na komunikaciju **Dubrovnik** — Metković. Na liniji Marin vijenac — Krstac — **Zavala** delovi 370. puka pružili su vrlo jak otpor, zbog čega **je ta linija** zauzeta tek oko 13 časova. Bataljoni su pred veće **izbili na** komunikaciju selo Radež — k. 219 — selo **Brestica**. U rejonu k. 146 (Vukov klanac) neprijatelj je bio **pripremio** komore za rušenje ceste i obezbeđivao ih delom snaga **iz bunkera**. Pokušaj da se ovlada i ovim bunkerima nije uspeo.

Cim se iskrcao na Klek, desnokrilni bataljon je napao **neprijatelja** na Curilu (tt 283), ali ga, zbog otpora iz jakih **utvrđenja**, nije mogao razbiti u toku noći. Tek sutradan posle **podne**, nakon više ponovljenih juriša, bataljon je ovladao **Curilom**, a potom, preko zaseoka Jazine, nastavio napad ka Osoju (**tt 204**) i, delom snaga, ka Vranjevom Selu, obuhvatajući Neum **sa istoka**. Zbog toga, kao i zbog nastupanja levokrilnih **bataljona** od Slivna Ravnog, neprijatelj je bio prisiljen da se **povuče** iz Neuma, a potom i iz Vranjevog Sela. Tako je 1. **brigada**, izbijanjem na liniju Curilo — Vranjevo Selo — 2-**njevo** (**tt 351**) — Radež — Brestica — Krstac. uveče 16. **oktobra** presekla komunikaciju Dubrovnik — Metković i stvorila jalove za dejstvo ka selu Dunta Doli radi odsecanja Stona od **-°pna**, čime je u potpunosti izvršila prvi deo dobivenog **zadatka**. Usled toga su Nenici sutradan iz Dubrovnika hitno **upujili** Mornarički streljački bataljon ka Slanom i ubrzali **evakuaciju** grada. Time je u stvari delovima 29. divizije **olakšano** zauzimanje Dubrovnika.

^{Mo} Arhiv VII. k. 1101. br. reg. 40 2: Zapovest Stuba II dulniatin-
*c **Orligodo** za 15.X 1944.

U toku noći 15. 16. oktobra bataljon Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda napadao je od Točionika jednu bateriju 2. divizionu 369. artiljerijskog puka u rejonu Oštrikovca koji je sposobio je za upotrebu, pošto je ona triput prelazila iz ruke u ruku. Istovremeno je Dubrovački odred pokušao da poruži kod sela Trnove, ali, zbog jakog otpora neprijatelja, nije uspeo. U toku dana je s tim snagama, preko patrola koja je stigla u Točionik, uspostavila vezu 13. brigada 29. divizije.

U cilju pružanja pomoći i neposrednijeg uticaja dejstva, načelnik Štaba 26. divizije se nalazio sa Štabom 1. brigade, dok je politički komesar ostao na Pelješcu kod u brigade. Komandant ove divizije, koji je s Visa održavao njima neposrednu vezu, naredio im je da po svaku cenu uspostave vezu s Hercegovcima i pošalju im radio-šifru i plan napada, istakavši da su dejstva delova 26. divizije zavisna od doista 29. divizije.²⁸¹

U rejonu Stona 11. brigada je noću 15. 16. oktobra, manjim snagama, vršila samo demonstrativan napad na neprijatelja u Stonu, u cilju vezivanja i uznemiravanja, pošto je čim da se ispolje dejstva 1. brigade. Sledeće noći ona je otpočela prebacivanje jednog bataljona iz пристаништа Luke na Pelješcu u Mali Voz na kopnu, ali je ono, vršeno malim brojem čamaca na vesla, išlo sporo, trajalo čitavu noć. Za to vreme su njeni manji delovi vršili pritisak na Ston s fronta, kako bi, skretanjem pažnje na sebe, omogućili nesmetano prebacivanje bataljona. Ujutro 17.og. jedinice 11. brigade, uz sadejstvo jednog bataljona Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda, prešle su u odlučan napad na Ston. I pored snažnog otpora iz jakih utvrđenja, one su zauzele Humac (tt 78), Bartolomiju (tt 291 i k. 107. Time je spoljna odbrana Stona bila razbijena. Neprijatelj se povukao u dobro utvrđeni Ston i Mali Ston i zaustavi dalje nadiranje 11. brigade. Onaj njen bataljon koji je imao zadatak da Ston odseče od kopna i da neprijatelja s mora napadne, pošto se ujutru iskrcao u Mali Voz, nije se smeo danju kretati, da ne bi bio otkriven i napadnut, nego je ostao prikriven u rejonu Debelog vrha (k. 382). U toku dana Ston je bombardovala saveznička avijacija. Pred večer, pošto je dobila pojačanje od Rudina, neprijatelj je preduzeo napad u pravcu Bartolomije, s ciljem da je povrati, ali u tome nije uspeo.

Noć između 16. i 17. oktobra Štab 1. brigade je iskoristio za pripreme, kako bi ujutro produžio napad. Iz luke Brijuni prebačen je u Neum bataljon koji je bio u rezervi, a traženo je da se i jedan bataljon 11. brigade uputi kao pojačanje. TM

Ml Arhiv VII. k. 1102, br. reg. 2—3 7 DepeJa komandanta ^ divizije cd 16.X 1944

ha 1. **brigade** dva bataljona su dobila zadatak da u zahvatu **1. Metković** — Dubrovnik nastupaju ka zaseoku Rudinama i **Adaju selima** Imoticom, Topolom i Ošljem; jedan bataljon je zadatak da napadom od Vranjevog Sela, preko Kuka **942), zauzme** selo Duži i postavi obezbeđenje prema Hutovu, potom u rejonu sela Duži obrazuje brigadnu rezervu; jedan bataljon **treba** da posedne položaje Brestica — k. 219 i Zavala **Marin vijenac** (k. 365), zauzme k. 146, poruši cestu u **ovom** klanecu i spreči svaku intervenciju neprijatelja od Metkovića i Opuzena. U toku te noći neprijatelj uopšte nije bio aktivan.

U zoru 17. oktobra bataljoni 1. brigade su krenuli u **nastupanje** određenim pravcima. Najpre je, posle kraće ali oštre borbe, zauzeto selo Duži, gde je zaplenjena jedna baterija topova, a potom je na liniji Moševske stene (k. 428) — Gradina (k. 405) postavljeno obezbeđenje prema Hutovu. Bataljoni koji su napadali u zahvatu komunikacije zauzeli su Imoticu, Topolo i Ošlje i pred veće izbili na liniju Ošlje — zaselak Rudina. Delovi 370. puka su se povukli u rejon Oštrikovca (k. 254 i k. 404), U toku nastupanja bataljoni su zaplenili veći broj topova, raznih vozila i konja i veću količinu municije, dok je jedan deo opreme neprijatelj uspeo uništiti ili oštetiti. U pravcu Metkovića zauzeta je k. 146 (Vukov klanac) i na mestu gde je neprijatelj bio pripremio rušenje temeljito je porušena cesta, a potom je odbijen napad neprijatelja koji je pokušao da interveniše od Metkovića. Time je 1. brigada i ovoga dana postigla značajan uspeh. Ona je razbila 1. bataljon 370. puka i nanela velike gubitke 2. divizionu 369. artiljerijskog puka. Štab brigade je ponovo tražio od komesara 26. divizije da mu se, kao pojačanje, uputi jedan bataljon, ali, zbog angažovanja u borbama kod Stona, nije se moglo udovoljiti traženju.

Naredne noći borbe su se utišale i kod 1. i kod 11. brigade. Noć je jedino iskoristio bataljon 11. brigade koji se nalazio prikriven u rejonu Debelog vrha (k. 382). On se prebacio u zaselak Zamaslinu i u zoru s leđa napao neprijatelja na Strinčeri i ovladao njome. Time je neprijatelj u Stonu bio dsečen od kopna. Gotovo istovremeno prešli su s fronta u napad na Ston i ostali bataljoni 11. brigade, tako da je kombinovanim napadom s fronta i iz pozadine neprijatelj bio brzo Lateran u dve stare tvrđave: Kaštel u Stonu i Korunu u Malom **tonu**. U Koruni neprijatelj je savladan oko 9 časova, dok se u Kaštelu nije nteo predati sve dok tvrđava, oko 11 časova, **ie** bila zapaljena. Po prestanku borbi u Stonu Stab brigade **ie** uputio dva bataljona ka Zamaslini i selu Dunta Doli sa **zdatkom** da izbiju na komunikaciju Dubrovnik — Metković.

Do pada mraka oni su izbili u zaseoke Konštari i Zarnaslm I gde su zaplenili jednu bateriju od dva ispravna i dva ošlećaH ^B topa.

U Stonu je uništena i zarobljena čitava posada sa opjJI mom. Pored ostalog, zarobljeno je oko 250 neprijateljska® vojnika, među kojima je bilo 8 oficira. Prema priznanj : sanJS Nemaca, od 19 999. bataljona, koji je brojao oko filj(j ijuj spasi su se samo dva oficira i nekoliko vojnika."- A11. brigadi je imala oko 120 boraca izbačenih iz stroja. Oslobođenje Stoj predstavlja značajnu pobjedu 11. brigade. Pri tome je bat*, ijon, napadom iz pozadine, odigrao prvorazrednu uim i, što je onemogućio izvlačenje neprijatelja ka kopnu i ubrzao slamanje njegovog otpora.

Ujutro 1B. oktobra dva bataljona 1. brigade napala su neprijatelja u rejonu Oštrikovca (k. 404 i k. 254). lak • -u om ceo dan energično napadali, neprijatelj je uspeo da se odri i da na tom mestu zaustavi dalje nadiranje 1. brigade. I" toku dana u Neum je stigao iz divizijske rezerve jedan batal 11. brigade, kao pojačanje 1. brigadi. Slab ove brigade, dn bi st što bolje obezbedio od Metkovića i Opuzena, pristiglim bata* ljonom je zaposeo liniju Trovor (k. 321) — Gradina (tt 401) — k. 146 a bataljon koji se tu nalazio odranije pomerio u na liniju k. 219 — Krstac — Zavalala — Marin vijenac (k 365).

Pošto je uspostavljena veza sa Štabom 29. diviziji poli tički komesar 26. divizije obavestio je 18. oktobra kom .. iantt divizije na Visu da je od komandanta 29. divizije dob dopis (verovatno od 16. oktobra), iz koga se vidi da 10. i 12. herce govačka brigada napadaju Dubrovnik, da je 13. brigaci zau zela Zavalu, Čvaljinu, Ravno, Velju Medu i Turkoviće, da je 2. dalmatinska proleterska brigada zauzela Cavtat a njen i dan bataljon zauzeo Orahov Do, da je komandant Grupe i/no dalmatinskih otočkih odreda bio u štabu tog bataljona upo znao ga s namerom delova 26. divizije u rejonu Ni um — Ston.2*" Međutim, situacija ,se brzo izmenila. Krajem toga dana zauzet je Dubrovnik a bataljoni 2. dalmatinske proleterske brigade, koji su i te kako efikasno i korisno mogli dejstv- 'i U' bok neprijateljskih snaga u rejonu Oštrikovac — Slano. ; • "če ni su u Konavle, u sastav svoje brigade. S druge strane, neprija telj je u rejonu Oštrikovac — Slano počeo da sređuje oslatke jedinica koji su se povukli ispred 1. i 11. brigade, kao : one delove koji su pristizali od Dubrovnika. U toku dana ka -viro

F. Sehraml, navedeno delo. 102.

Arhiv VII. k. 1101, br. reg. 3—11 5. Depeša političkog t<meta 20. divizije od 18.X 1944.

-«ma su sc Probile, od Hutova i Jablanice, dve čete ustaša
51 9 ustaške brigade i dve čete italijanskih fašista iz legije
'san Markos

Kako u toku noći 18 19. oktobra nije bilo borbi na sek-
forti 1. i brigade, to je taj predah iskorišten za sređivanje
>dinica i za organizaciju zajedničkog napada na neprijatelja
: rejonu Đunta Doli — Oštrikovac. Politički komesar i načel-
gtaba 26. divizije dogovorili su se, radio-vezom, da
jiutro, 19-og, delovima 1. i 11. brigade, napadnu snage nepri-
;3telja u pomenutom rejonu. s tim što su delovi 11. brigade
•mali napadati s juga i zapada a delovi 1. brigade pravcem
Oslje — Oštrikovac.

U određeno vreme, Slab 11. brigade je uputio u napad
dva bataljona, jedan zadržao u rezervi u zaseoku Konštari a
•edan, s bataljonom Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda,
ostavio u Stonu kao posadu. Napad je, s manjim prekidima,
trajao ceo dan. Brigada je uspela da zauzme Đunta Doli, Golo
brdo (k. 402) i Bliznu (tt 354) i na levom krilu uspostavi
vezu s 1. brigadom, koja je sa severozapada napadala na
Oštrikovac. Zbog zamorenosti. uveče je Stab 11 brigade izvu-
kao iz borbe jedan bataljon a na njegovo mesto uveo drugi
iz rezerve. Neprijatelj je i njemu pružio žilav otpor s Kuka
(k. 376) i s položaja južno od zaseoka Rudine.

Stab 1. brigade je za napad angažovao tri bataljona. Oni
su odlučno napadali čitav dan. ali, i pored toga, nisu mogli
postići nikakav uspeh zbog odbrane neprijatelja. Pored 1. i 11.
brigade, sa severa su, iz rejona sela Lisca i Visočana, napa-
dali delovi Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda, ali ni
oni nisu imali uspeha.

Da bi olakšao položaj snaga u rejonu Oštrikovca, Štab
369. legionarske divizije preduzeo je posle podne napad u
'om pravcu. Borbena grupa Kaene< (Kaehne),^{ss4} koja je do-
bila taj zadatak, nastupala je od Metkovića, ali je upornom
odbranom i smelim protivnapadima delova 11. i 1. brigade
s položaja u rejonu Vukovog klanca bila prisiljena da se povuče
za Metković, izgubivši, pored ostalog, 7 tenkova.

tw Borbenu grupu Kaene sačinjavali su delovi 3. bataljona 370
puka, ojačani delovima nekih prištapskih jedinica 369. legionarske di-
vije. Naziv je dobila po komandantu 370. puka potpukovniku Kaene.
***Ji je njom komandovao. Naime, iste noći kada je otpočelo iskrca-**
vanje delova 26. divizije s Pelješca rca kopno, održavana je a Metkoviću
Konferencija komandanata 369. legionar-ke divizije, na kojoj su bili pri-
ltm' komandanti pukova: potpukovnik Kaene. komandant 370. puka.
• **pukovnik FiSer. komandant 369. puka. Kako je bio odsečen od glavnine**
potpukovnik Kaene je sakupio delove svog trećeg bataljona. koji
doi • rasPoreC'en u rejonu Opuzen — Komin, i s njima i dobijenim
Jalovima divizijskih jedinica pokušao priteći u pomoć snagama u rejonu
J•rikovae — Rudine.

Dok su se vodile borbe za Oštrikovac, nemačke sna» ' koje su se izvlačile iz Dubrovnika i Slanog ubrzano su fji prikupljale u rejonu zaseoka Rudine. Prikupljanje je bilo završeno 19. oktobra²⁸⁵ u ponoć. Tako su se u pomenutoj rejonu prikupili ostaci 370. i 369. pešadijskog puka 369. divi. zije, ostaci artiljerijskih jedinica i 19/999. bataljona, mom»] rički streljački bataljon, ostaci 9. posadne brigade, dve čet® italijanskih fašista iz legije »San Marko« i oko dve čete ustaSj iz 9. ustaške brigade. Sve te šarolike snage obrazovale su Borbenu grupu Beker«, jačine oko 4.000 vojnika.^{2(ili}

Uočivši grupisanje neprijatelja, Štab 26. divizije je došao do zaključka da će Borbena grupa Beker pokušati da se probije ka Metkoviću, pa je, da bi je u tome sprečio, '»Hućio da povuče delove 1. brigade od Oštrikovca ka Ošlju, na povoljnije položaje, i na njima sačeka neprijatelja, a da ga delovima 11. brigade napadne u bok i pozadinu kad se bude probijao u zahvatu komunikacije ka Metkoviću. Tako su delovi 1. brigade poseli liniju Veleč (k. 332) — Greben (k. 378) — Ošlje. dok je jedan bataljon raspoređen po dubini u rejonu Imotice i Duži. obezbeđivši se delom snaga od Hutova. Prema Metkoviću jedinice su zadržane na starim položajima.

Kako se i očekivalo, ujutro 20. oktobra otpočela je Borbena grupa »Beker« da nastupa u zahvatu komunikacije prema Ošlju s namerom da se probije u Metković. Radi obezbeđenja desnog boka, ona je isturila deo snaga prema Točioniku i potisnula delove Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda iz rejona Lisac — Visočani na sever. Istovremeno je. u cilju obezbeđenja levog boka. izvršila jak napad na delove 11. brigade na Golom brdu (k. 402) i Blizni (tt 354), ali zbog uporne odbrane nije uspela da zauzme te položaje. Na pravcu proboja ona je, posle više neuspelih napada, tek posle podne probila odbranu delova 1. brigade i u toku noći izbila u Duži. Jedan baatljon 1. brigade je dostupio ka Neumu, dok su se druga dva bataljona zadržala severno od komunikacije: jedan na Ljubinoj glavici (k. 457 i k. 437, severoist. od Ošlja) a drugi u rejonu Ograde (severoist. od Duži). U toku dana četiri " iona NOVJ fukla su neprijatelja u zahvatu komunikacije i nanela mu osetne gubitke, ali je tom prilikom bio oboren jedan avion.

Na severu, dejstvujući u zahvatu železničke pruge Dubrovnik — Metković, 13 hercegovačka brigada 29. divizije

Arhiv VII. mikrofilm London 1 Kriegstagebuch de? Kol" mandirenden Admiral Adria, für die Zeit vom 16—31.10.1944. sir.

-M Grupa je dobila naziv po majoru Bekeru (Beeker), kiWna" danLii 1. bataljona S70. puka. koji je bio najstariji po činu oficir u f8* jonu OŠtrikovnc — Rudine.

..zela je 19- oktobra Hutovo, Hrasno i železničku stanicu Rekoše.^{2*7} Toga dana, radi uspostavljanja veze i traženja Artiljerijske municije, načelnik štaba te brigade je upućen ka jelovima 26. divizije. Uspostavivši vezu, on se sutradan vratio svoj štab. Istoga dana je i Stab 1. dalmatinske proleterske brigade uputio Štabu Južnohercegovačke operativne grupe dopis u kojem je predložio da sa svojom brigadom što pre -bije na komunikaciju Neum — Metković, kako bi mogao više snaga angažovati prema neprijatelju koji je nastojao da se probije- Međutim, gotovo istovremeno je Stab 13. hercegovačke bnsaae dobio obaveštenje od Štaba Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda da su dve grupe Nemaca iz rejona Oštrikovca krenule prema Hutovu i da je jedna zanoćila u Točioniku a druga u Smokovljanima. Iz toga su, Stab 13. brigade i načelnik Štaba Južnohercegovačke operativne grupe zaključili da bi se neprijatelj iz rejona Oštrikovca mogao probijati preko sela Gradca ili Hutova ka Gabeli i da su mu pomenute grupe, verovatno, prethodnica. Na osnovu takve procene, 13. hercegovačka brigada je u toku 21. oktobra zadržana u rejonu Hrasno — Hutovo •— Prapratnica, s tim što je, iz opravdane opreznosti, deo njenih snaga orijentisan ka pomenutom neprijatelju. Stab 13. brigade i načelnik Štaba Južnohercegovačke operativne «rupe imali su nameru da, čim se raščisti situacija u rejonu Točionik — Smokovljani, nastave dejstva ka komunikaciji Gabela — Metković — Bađula,^{2**} u duhu ranijeg zadatka koji se poklapao i sa zahtevom Štaba 1. dalmatinske proleterske brigade.

Pošto je pripremao napad svih svojih snaga na neprijatelja u zahvatu komunikacije Split — Šibenik — Drniš — Knin, Stab 8. korpusa je naredio Štabu 26. divizije da celu diviziju što pre prebaci ka Splitu. O tom naređenju je Stab 26. divizije 20. oktobra obavestio Štab 29. divizije, zamolivši ga da 1. i 11. brigadu u rejonu Oštrikovac — Vukov klanac smeni svojim jedinicama.^{2"11}

Na osnovu naređenja Štaba 8. korpusa, sutradan je komandant 26. divizije naredio Stabu na Pelješcu da 1. i 11. brigadu, čim budu smenjene od jedinica 29. divizije, hitno

i tn Arhiv VII. k. 1152 II. br. reg. 2 5: Operacijski dnevnik Štaba hercegovačke brigade.

L*^{ssH} Arhiv VII, k. 1143. br. reg. 17 13: Izveštaj načelnika Štaba Južnohercegovačke operativa@ grupe od 21.X 1944. upućen Štabu 29. divizije. Prema ovom izveštaju, železnička stanica Hrasno je zauzeta » X 1944.

s*g Arhiv VII. k. 1143 A, br. reg. 7 8: Operacijski dnevnik 29. hercegovačke divizije za period od 21.XI 1943. do kraja 1944.

prebaci na Brač,¹¹ kako bi čitava 26. divizija mogla biti un-
žovana u duhu plana Štaba 8. korpusa. Iduće noći se i sa-
komandant 26. divizije prebacio s Visa na Brač, odakle je
požurivao prebacivanje 1. i 11. brigade. Insistiralo se na to
da se ove brigade što pre prebace na Brač radi daljeg anga-
vanja prema Splitu, bez obzira na situaciju u rejonu Neum -,
Vukov klanac. Međutim, sledećeg je dana Stab na Pelješcu
dobio i naređenje od načelnika Štaba 8. korpusa da sve snage
prebaci na Brač čim ih smene Hercegovci i čim izvrše postav-
ljeni zadatci.¹² Time je naređenje komandanta divizije bilo do-
punjeno i bolje precizirano, jer je prebacivanje na Brač bilo
uslovljeno i izvršenjem zadatka da se spreči izvlačenje nepri-
jatelja iz Dubrovnika ka Metkoviću.

Očekujući dalje nadiranje neprijatelja od Duži i inter-
venciju od Metkovića, Stab 1. brigade je, u sporazumu s načel-
nikom Štaba 26. divizije, u toku noći 20-21-og, s položaja
Trovor (k. 321) — Gradina (tt 401), prebacio bataljon 11. bri-
gade severno i severozapadno od Slivna Ravnog na liniju
zaselak Tmol — k. 149 — Timor (k. 288) — Šibenik (k. 395),
radi obezbeđenja od Opuzena. Istovremeno je izvršio manje
pomeranje svojih bataljona ka cesti Dubrovnik — Metković, te
dva bataljona zadržao južno a druga dva severno od pomenute
komunikacije, sa zadatkom da napadaju neprijatelja u bekove
prilikom njegovog prodiranja ka Metkoviću. Namera je Štaba
1. dalmatinske proleć/rske brigade bila da više prodor "pri-
jatelja ne sprečava s čela, već da ga napada u bokove, uz ,Po-
vremeno obezbeđenje mostobrana u rejonu Sliva Ravi: za
slučaj potrebe. U toku te noći je Stab 11. brigade smenio svoj
bataljon u rejonu Blizne (tt 354) i na njegovo mesto uveo
bataljon iz rezerve.

Na drugoj strani, pripremajući se za proboj, Borbena
grupa »Beker« je te noći napustila Slano,¹³ Rudine i Oštriko-
vac i ujutro, od Duži, počela da nadire ka Metkoviću. Zbijena
na uskom prostoru u zahvatu komunikacije i tučena u bokove
od delova 1. brigade i artiljerije s Pelješca, ona se sporu ro-
bijala, te je tek posle podne izbila pred Vukov klanac, u rejon
k. 146, gde je cesta bila tako porušena da se motorkacija nije
mogla dalje kretati. Istovremeno je, od Metkovića, u ponunuti
rejon izbila i Borbena grupa »Kaene«.

Cim je saznao za izvlačenje neprijatelja iz rejonu Rt i
— Oštrikovac, Stab 11. brigade je uputio dva bataljona i

¹¹ Arhiv VII, k. 1102, br. reg. 2—10 7: Depeša komandant:» 20.
divizije od 21.X 1944.

¹² Arhiv VII, k. 1102, br. reg. 2—11'7: Depeša načelnika Stab
8. korpusa od 22.X 1944.

¹³ Slano u slano je sutradan ušao Dubrovački odred.

Uništena borbena tehnika nemačke 339. legionarske divizije u vreme borbi kod Vukovog klanca

jg Oni su kod Ošlja uspostavili vezu sa delovima 1. bri-
1de i nastavili gonjenje do Neuma. Druga dva bataljona on je
. 2ao kod zaselaka Zaton Doli i Rudine.

28 posle izbijanja njenog čela u rejon k. 146 i spajanja sa
Borbenom grupom Kaene«. Borbena grupa »Beker« se zau-
stavila, isturivši neposredna obezbeđenja na najbliže visove
oko komunikacije. Njena namera je bila da evakuiše oko 400
ranjenika (među kojima 100 teških) a potom opravi cestu i
izvuče tehniku. Ta evakuacija je u toku noći vršena dosta
sporo na porušenoj cesti kroz Vukov klanac: morali su ranje-
nike nositi, jer se vozila nisu mogla kretati. Za opravku ceste
je 22. oktobra bio angažovan jedan bataljon iz Metkovića, u
nadi da će uspeti da je opravi do kraja sutrašnjeg dana. Među-
tim, u toku rada se uvidelo da bi za njenu opravku bilo po-
trebno 8—14 dana.^{29*} Ovo zadržavanje je prisililo Borbenu
grupu »Beker« na upornu odbranu pod vrlo teškim uslovima.
što ju je dovelo do daljih gubitaka u ljudstvu, koji su se
mogli izbeći da je ona odmah produžila ka Metkoviću a
tehniku ostavila ili uništila.

U toku noći 21 22. oktobra otpočela je 11. brigada (sem
jednog bataljona) da se, na osnovu naređenja komandanta
26. divizije, prikuplja u rejonu Malog Stona radi ukrcavanja
na brodove i prebacivanja na Brač, iako još nisu bili stigli
delovi 29. divizije. Stab na Pelješcu je, verovatno, smatrao da
se Borbena grupa »Beker« neće zadržati kod Vukovog klanca,
već će produžiti ka Metkoviću, pa je naredio da se 11. brigada
prikupi u Malom Stonu. Međutim, pošto je neprijatelj bio zaos-
tao, pokušavajući da opravi put i izvuče motorizaciju, to je dej-
stvo 11. brigade u njegovo začelje ili bok bilo i te kako potrebno
radi sadejstva sa 1. brigadom. Umesto da je bila angažovana
na uništenju neprijatelja, 11. brigada je izvučena iz borbe u
momentu kada se ovaj našao u najtežoj situaciji.

Dok se 11. brigada povlačila ka Malom Stonu, 1. brigada
je nastavljala borbu, tukući neprijatelja, uglavnom, bočnom
vatrom (izuzimajući onaj bataljon koji je napadao od Vranje-
vog Sela). Iako je ostala sama, ona je ujutro 22. oktobra
prešla u odlučan napad. Napadajući sa zapada (dva bataljona)
i sa jugoistoka i istoka (druga dva bataljona) 1. brigada je
zauzela 2mjevo (tt 351), k. 211 i k. 219 na komunikaciji
Dubrovnik — Metković. Zauzimanjem komunikacije u rejonu
k 219 ona je odsekla i okružila deo Borbene grupe »Beker« u
rejonu zaseoka Radeža.

Da bi olakšao položaj ove borbene grupe, komandant
370. puka je toga dana, delom snaga, preduzeo napad iz Opu-

*** Arhiv VII, mikrofilm London 1: Kriegstagebuch des Kom-
"Jandirenden Admiral Adria, für die Zeit vom 16—31.10.1944, str. 37 i 48

zena u pravcu Slivna Ravnog. Ali je taj napad odbio bataljon 11. brigade koji se nalazio na položaju severozapadno od tog sela. Našavši se u veoma teškoj situaciji, neprijatelj je ulagao krajnje napore da se probije ka Metkoviću. Sada se više nije radilo o spasavanju tehnike, već preostalih života. Jedan deo snaga se probio preko planine Male žabe ka selu Bilom Viru a drugi deo, noću 22-23.eg. ka Metkoviću; međutim, delovi okruženi kod Radeža, i pored očajničkog otpora, bili su savladani u toku noći. Time je borbena grupa »Beker« bila razbijena. Ka Metkoviću se probila samo jedna četvrtina r. \< .,00 ljudstva. Sva njena tehnika je zaplenjena (nešto od toga neprijatelj je uništio ili ošteti): 65 raznih topova, 11 tenkova, 231 motorno vozilo (najviše kamiona), 170 zaprežnih kola, pored velikog broja pušaka, mitraljeza i drugog oružja. Jedinice 1. i 11. brigade imale su ukupne gubitke od 56 mrtvih i oko 260 ranjenih,¹¹⁴ dok su delovi Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda imali neznatne gubitke.

Na severu, dejstvujući u zahvatu železničke pruge Dubrovnik — Gabela, 13. hercegovačka brigada je 22. oktobra odbila napad neprijatelja iz Gabele u pravcu sela Sjeko.se, a potom su dva njena bataljona napala neprijatelja na liniji Dračevo — Glušci — Bili Vir. Pošto je sledećeg dana dobio izveštaj Štaba 1. dalmatinske proleTERSke brigade da se ova i 11. dalmatinska brigada povlače i da se neprijatelj još nalazi u rejonu Dračevica i Brestice, Stab 13. brigade je tamo iz Gradca uputio jedan bataljon sa zadatkom da napadne neprijatelja. Međutim, sutradan više nije bilo neprijatelja u tom rejonu, tako da je bataljon stigao da napadne samo manje zaštitne delove Borbene grupe »Beker« koji su odstupali ka Metkoviću. Ostale snage 13. brigade vršile su u toku 23. i 24. oktobra pritisak ka Gabeli i Metkoviću, ali se neprijatelj uporno branio na prilazima ovim mestima.

Umesto da preduzme gonjenje neprijatelja odmah po njegovom povlačenju iz Dubrovnika, 12. brigada (tri bataljona) tek je 22. oktobra, po naređenju Štaba 29. divizije, krenula iz Komolca i Mokošice ka Stonu, koji je u to vreme već bio oslobođen. U međuvremenu je bio razbijen neprijatelj 1 u rejonu Vukovog klanca, pa je 12. brigada od Duži. preko Hutova. odmaršovala u rejon Kolojan — Dobranje — Mramor, gde je stigla uveče 24. oktobra i u toku noći smenila 13. brigadu na položaju prema Dračevu, Glušcima i Bilom Viru. sa zadatkom da najhitnije prikupi podatke o neprijatelju u M<?t

¹¹⁴ Arhiv VII, k. 1102. br. reg. 28—1 4 i k. 1101, br. reg. 7 3: Operativni izveštaj Štaba 1. dalmatinske proleTERSke brigade od 26.X 1944 za period od 15 do 23.X i Operativni izveštaj Štaba 11 brigade od 24. 11/44. za period od 16. do 22.X. oba upućena Štabu 26. divizije.

koviću i Čapljini i da ga, po mogućnosti, razbije.⁴⁹⁵ I dok se '!, brigada pripremala za napad ka Gabeli i Metkoviću, delovi •(9. legionarske divizije su noću 25/26. oktobra neopaženo ispustili Metković, a zatim Gabelu i Čapljinu (28. X). Ujutro nš oktobra su delovi 12. hercegovačke brigade ušli u Metković. a potom u Gabelu i Čapljinu.²⁹⁷" Tim njihovim ulaskom u Metković²⁹⁷ završene su borbe za oslobođenje južne Dalmacije. Ža to vreme je 1. dalmatinska proleterska brigada prikupljala zaplenjenu tehniku i drugi materijal, a potom se, do 26. oktobra, prebacila u Janjinu radi sređivanja, popune i dalje upotrebe prema planu Štaba 26. divizije.

Oslobođenjem Dubrovnika i čitave južne Dalmacije, s velikim delom Hercegovine u zaleđu, jedinice 29. i 26. divizije su u potpunosti izvršile zadatak dobijen od Vrhovnog štaba NOV i POJ. Time su bili stvoreni uslovi za dejstvo Primorske operativne grupe ka Boki kotorskoj, 29. divizije ka dolini Neretve. i 26. divizije ka Splitu, pošto one nisu morale odvajati snage da bi obezbedile leđa. Od posebnog je značaja oslobođenje Dubrovnika i Gruža, jer je time dobijena luka u koju se s Visa li iz baza NOVJ u Italiji mogao doturati ratni materijal za potrebe jedinica na kopnu.

Napadom delova 29. i 26. divizije. Primorske operativne grupe i drugih, manjih, jedinica na snage neprijatelja raspoređene od ušća Neretve do Boke kotorske osujećen je plan Komande 2. oklopne armije, o povlačenju 369. legionarske divizije i mornaričkih jedinica s pomenutog dela obale u unutrašnjost. Umesto da se organizovano povuče u širi rejon Mostara i organizuje odbranu na delu linije Grin/, 369. divizija je pretrpela teške gubitke. Bila je zaplenjena ili uništena sva motorizacija i druga tehnika koja se zatekla jugoistočno od Vukovog klanca. Težak poraz su pretrpele i mornaričke jedinice,⁵ a dva bataljona 9. domobranske posadne brigade, raspoređena na obali, potpuno su razbijena. Poraz 369. legionarske divizije ostao je u sećanju i komandanta Grupe armija E« gene-

⁵ Arhiv VII, k. 1143. br. reg. 29 9: Zapovest Štaba 29. divizije Pw. br. 899 za 24.X 1944.

Arhiv VII, k. 1143 A br. reg. 11 7: Bojna relacija za oktobar Štaba 12. hercegovačke brigade od 5.XI 1944.

^{**} U Metković su, 27. oktobra, ušli i delovi Neretvanskog odreda.

^{s.H} Heč je o mornaričkoj obalskoj artiljeriji i raznim ustanovama. Od obalske artiljerije je formiran Mornarički streljački bataljon, koji je angažovan kao pešadija, dok su se plovne jedinice povukle ka Splitu i dalje, ka Trstu.

ral-pukovnika Aleksandra Lera (Alexander Lohr) koji izjavi datoj posle rata, u zarobljeništvu, pored ostalog,

Kada jc... shodno naređenju Komande 2. oklopne napuštena obala, da bi se u unutrašnjosti zemlje izvršili sanje za odbranu. pretrpela je 369. legionarska diviziju, od Dubrovnika, osetan poraz. Ona je pri tome izgubili, lokupnu artiljerija i teško naoružanje.

Poraz je priznao i komandant 369. divizije genera. Fric Najdhold (Fritz Neidhold), koji je, na saslušanju u z. ibljeništvu, pored ostalog, izjavio:

•U oktobru 1944. počelo je po planu napuštanje po naređenju 2. oklopne armije (general de Angelis). koje je od početka teklo prema planu, bilo je polovinom prekinuto iznenadnim iskrcavanjem jedne jugoslovensk. divizije na Neum pasu, južno od Metkovića. nemačko-hrvatskih kolona ovim obalskim drumom više : bio izvodljiv. Posle četvorodnevnog napada neprijatelja s nje, mora i iz vazduha bila su uništena skoro sva vozila i svi konj kolona koje su se ovde parkirale. Samo neranjeni pripadnici kolona mogli su se probiti do Metkovića.*

U nekim posleratnim publikacijama u Saveznoj Republici Nemačkoj pokušavano je da se poraz 369. legionarske divizije u rejonu Ston — Vukov klanac opravda vanjem jačine jedinica NOVJ koje su učestvovala u napadi, kao i nekom podrškom artiljerije sa britanskih ratnih brodov. Tako je na jednom mestu rečeno:

»Velik: udarac za 369. diviziju došao je tek 16. oktobra. Noću 15. 16. i 17. oktobra jugoslovenske snage, u jačini od više divizija. potpomognute od engleske artiljerije sa brodova, iskrcali su se na mnoga mesta na odseku 370. puka od ušća Neretve do na i na poluotok Pelješac i odmah preduzele napad.»

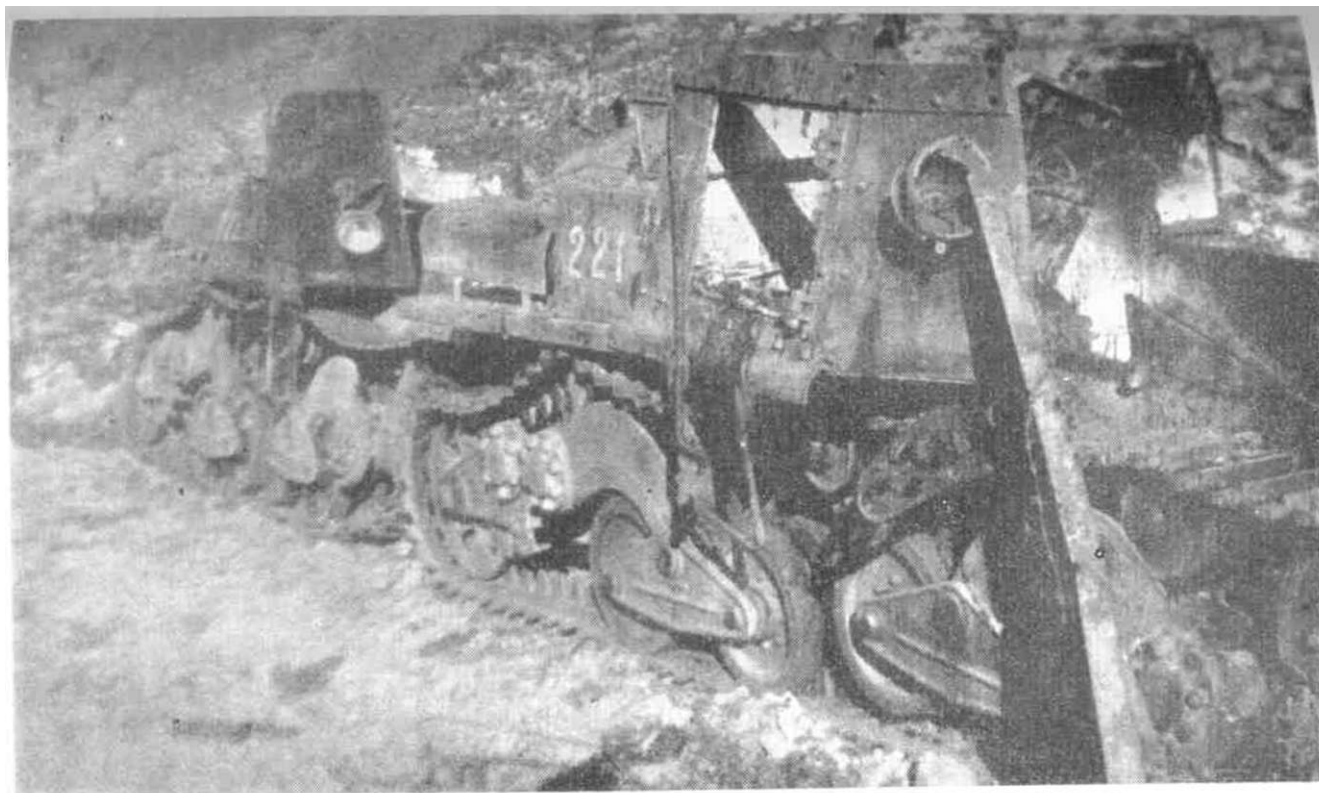
Međutim, činjenice suprotno govore. Tu se nije iskrcala »više divizija«, niti su one bile »potpomognute od engleske artiljerije sa brodova«, već su poraz 369. legionarske divizije nadale samo 1. i 11. brigada 26. divizije, odnosno snage svega pola divizije, ojačane delovima Grupe južnodalmatinskih otočkih odreda, a od britanske artiljerije učestvovala je jedna baterija zemaljske artiljerije.

Napad na neprijateljske snage u širem rejonu Dainika preduzet je po zamisli i naređenju Vrhovnog štaba izvršavajući dobijeni zadatak, 29. i 26. divizija su dejstvovali bez prethodnog dogovora o načinu izvršavanja, bez planiranog zajedničkog napadu, jer nisu imale vezu. Otuda njihova

Arhiv VII, k. 70 V, br. reg. 11-a.

»o" Arhiv VII, k. 18/1, br. reg. 52 4.

»o" F. Sehaml, navedeno delo, 101.

Ostaci borbene tehnike nemačkih jedinica posle borbi kod Vukovog klanca

iako usmerena jednom cilju, nisu dovoljno koordinirano -edena. se Vrhovni štab nalazio na Visu, one su preko aa održavale vezu, ali kad je on otišao za Srbiju (15. oktobra) one su ostale bez međusobne veze, a time i bez mogućnosti za težnje sadejstvo.

¹ Tako su, dakle, bez neposredne radio-veze, štabovi 26. i 99. divizije dejstvovali nedovoljno usklađeno. Zbog toga se i dogoditi da Stab 29. divizije nije odmah posle oslobođenja Dubrovnika uputio 12. brigadu da goni neprijatelja u pravcu Metkovića, što je, svakako, bilo nužno. Nedovoljna koordinacija svih snaga imala je za posledicu i to da su 18. oktobra iz rejon severoistočno i istočno od Slanog povučeni u Konavle dva bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade, iako su oni bili i te kako potrebni za bočno dejstvo na neprijatelja koji se baš tada izvlačio iz Dubrovnika ka Rudinama. Neprijatelj bi još u rejonu Slano — Oštrikovac bio doveden u težak položaj da su ga, pored delova 26. divizije, napali u leđa i bok 12. hercegovačka brigada i pomenuti bataljoni 2. dalmatinske proleterske brigade. Međutim, pošto je ovo izostalo, neprijatelj je mogao da se sredi i da brzo preduzme organizovan napad prema Metkoviću.

Za razliku od ostalih jedinica, 13. brigada 29. divizije ispešno je sadejstvovala sa delovima 26. divizije. Dejstvujući pravcem Zavala — Ravno — Hutovo — Metković, ona je (mada bez jednog bataljona) razbila niz posada i odbila više protivnapada neprijatelja, i na taj način ga onemogućila da iz rejon Hutovo — Metković jačim snagama interveniše ka Neumu. Iako bez čvrste veze, ovde su se jedinice, izvršavajući svaka svoj zadatak, međusobno pomogle.

Posle oslobođenja Dubrovnika težište borbe se prenelo na snage koje su bile na obezbeđenju, odnosno na 1. i 11. brigadu 26. divizije. Ali ni njihova dejstva nisu bila dovoljno koordinirana, niti su njihove snage bile pravilno iskorišćene. Pre svega, suviše su jake snage ostavljene za frontalni napad na Ston. Međutim, ubacivanje jednog bataljona 11. brigade u napad na Ston iz pozadine pokazalo se kao vrlo korisno. Prilikom zajedničkog napada na neprijatelja u rejon Oštrikovac — Rudine, Stab 11. brigade je angažovao s juga samo dva bataljona, iako su mu sve snage bile slobodne. On nije dovoljno energično preduzeo ni gonjenje kad je neprijatelj napustio Oštrikovac i krenuo u pravcu Metkovića. Nije bilo celishodno ni to što je brigada izvučena iz borbe pre nego što je Borbena grupa 'Beker' bila razbijena, ili pre nego što su tu brigadu smenili delovi 29. divizije, kako se to predviđalo.

I pored tih propusta, delovi 26. divizije su postigli u borbama za oslobođenje južne Dalmacije jedan od svojih najzna-

čajnijih uspeha do tada. Njima, a u prvom redu 1. dnimaU, skoj proleterskoj brigadi, pripada zasluga što je 369. legion^ I ska divizija bila potučena. Ovde treba istaći i zapi eO- ari| * odnosno rušenje komunikacije kod Vukovog klanca, što uz napade jedinica, onemogućilo neprijatelja da izvuče tehnikiT koja se s obzirom na kraško zemljište, nije mogla pomeriti s ceste, niti se cesta mogla brzo osposobiti za saobraćaj.

Pobedi nad neprijateljem u rejonu Neum — Ston mnogo je doprinela i Mornarica NOVJ. Ona je, oskudnim sredstvima, relativno brzo prebacila jedinice na Pelješac, a pot ni i n® kopno; a u toku borbi uspešno doturala municiju i hranu i vršila evakuaciju ranjenika i plena. Dejstvo avijacije, međutim, nije bilo ni dovoljno ni neefikasno u neposrednoj podršci. Borci i starešine svih jedinica samopregorno su se boi ! i. u krajnjoj liniji, najviše doprineli izvojevanoj pobedi.

3. Iskrčavanje delova 26. divizije s Brača na kopno i< rejonu. Omiš — Baška Voda

Prema planu Vrhovnog štaba, posle oslobođenja rednjodalmatinskih otoka predstojalo je iskrčavanje 26. di' izije na kopno i njeno angažovanje u borbama za konačno osbođenje Dalmacije. U vezi s tim ona je, pored sadejstva sa 29. divizijom u oslobođenju Dubrovnika, dobila zadatak da ovlada komunikacijama na području Biokova i onima koje izvode u pravcu Livna, radi snabdevanja unutrašnjosti i da zajedno s ostalim divizijama 8. korpusa oslobodi još neoslobođeni deo Dalmacije.^{TM'}-

Boravak na srednjodalmatinskim otocima u prvoj plovini oktobra 26. divizija je iskoristila da se pripremi za iskrčavanje na kopno. Jedinice su intenzivno izvodile vojnu i političku obuku, a sa starešinama je održano više sastanaka na kojima su analizirana dejstva i izvučena iskustva iz borbi za oslobođenje srednjodalmatinskih otoka. U cilju prikupimja podataka o rasporedu, jačini i namerama neprijatelja na idu obale od Splita do ušća Neretve, brigade su na kopno preb. le grupe izviđača sa obaveštajnim oficirima i radio-stanij. Uspostavljena je radio-veza sa Štabom Grupe južnodalma irskih odreda, od kojeg su takode dobivani podaci o nepnjai u. Na kopno su upućivane i manje jedinice radi napada na s! bije

Arhiv VII. k. 519, br. rog. 7 1: Opšti mesečni izveštaj 20. divizije br. 77 od 17.XI 1944. upućen Stabu 8. korpusa

sade neprijatelja,³⁰⁴ dok je artiljerija s Braća neprekidno "metala saobraćaj na komunikaciji Split — Makarska.

⁰ Pre odlaska s Visa Vrhovni štab je, 8. oktobra potčinio 1. ¹Novsku brigadu Stabu 26. divizije.⁸⁰⁴ U drugoj polovini oktobra, prema naređenju Štaba 8. korpusa, rasformirana je Grupa južnodalmatinskih otočkih odreda a njeno ljudstvo je delimično uključeno u sastav 26. divizije,³⁰⁵ dok je Grupa južnodalmatinskih odreda stavljena pod komandu Štaba 26. divizije u cilju neposrednijeg sadejstva.

Prema planu Komande 2. oklopne armije za povlačenje nemačkih snaga s obale na liniju »Grim i za prebacivanje nekih jedinica na front prema Beogradu otpočelo je 17. oktobra povlačenje i preostalih delova 118. lovačke divizije. Ti delovi su 17.18. oktobra napustili područje Omiša i povukli se u Zadarje, kojom prilikom su porušili most na Cetini kod Omiša. Štab divizije se iz Ljubuškog, u prvoj polovini oktobra, premeso u selo Klobuk, odakle je, s prištapskim jedinicama, 21.22.og krenuo železnicom i kamionima, preko Mostara i Sarajeva, za Srem (Sid). Oslabljeni 738. puk, s delom artiljerije, pošto se povukao s obale u rejon Imotski — Posušje — Duvno, obrazovao je borbenu grupu koja je još izvesno vreme zadržana u pomenutom rejonu i stavljena privremeno pod komandu Štaba 369. legionarske divizije. Uporedo s povlačenjem delova 118. lovačke divizije s obale povlačile su se u unutrašnjost i nemačke mornaričke (obalska artiljerija) i ustaške jedinice.

Povlačenjem nemačkih i ustaških snaga sa dela obale od Stobreča do Neretve stvoreni su uslovi za iskrcavanje 26. divizije na kopno. Međutim, u datom momentu Stabu divizije sta-

³⁰¹ Noću 8.9. oktobra dve čete 1. dalmatinske proleterske brigade Ukrcale su se u rejonu Mimice i razbile ustaško-domobransku posadu u tom selu. dok su 13.14. oktobra u luku Krilo prebačene dve čete 12. brigade, koje su napale 1. četu 2. bataljona 8. ustaške brigade u selu Jesenicama i Malom Ratu, ali su uspele da razbiju posadu samo u Malom Ratu, posle čega su se vratile na Braća.

Arhiv VII. k. 323, br. reg. 4 1: Naredba Vrhovnog štaba NOV 1 POJ od 8.X. 1944.

⁸⁰¹ Po završetku borbi u rejonu Ston — Vukov klanac Grupa južnodalmatinskih otočkih odreda (osim Konavljanskog odreda) prikupljena je u Slanom, a potom prebačena u Ston radi rasformiranja. Naredbom Štaba 26. divizije od 24. oktobra (Arhiv VII, k. 1100. br. reg. 76) bilo je predviđeno da t. bataljon Giupj uđe u ;aslav 12. brigade a 2. i 3. bataljon u sastav 1. dalmatinske brigade, dok je Dubrovački odred trebalo popuniti kadrom iz postojećih jedinica i zadržati u rejonu Stona i Pelješca radi održanja reda i vršenja mobilizacije. Međutim, odluka je nešto kasnije izmenjena utoliko što je deo Grupe ušao u Sastav brigade narodne odbrane (Oznc). deo u sastav momaričke pešadije a samo jedan bataljon u sastav 26. divizije. (Arhiv VII, k. 519, br. feg. 7/1: Mesečni izveštaj Štaba 26. divizije od 17.XI 1944). Istovremeno je u Dubrovniku bio rasformiran i Konavljanski odred.

jale su na raspolaganju samo 12. brigada, koja se nalazila na Braču i 3. prekomorska brigada, na Visu, jer su 1. i 11. brigade bile angažovane u borbama u rejonu Neum — Ston — klanac. Sem toga, za jednovremeno prebacivanje jačih snaga na kopno nije se imalo dovoljno brodova.

Cim je bio obavešten da je neprijatelj napustio Omiš i okolna uporišta, Stab 12. brigade je odmah doneo odluku da uveče 18. oktobra prebaci jedan bataljon na sektor Baška Voda — Donja Brela a drugi kod Omiša radi stvaranja mostobrana kako bi kasnije prebacio i ostale bataljone. O svojoj odluci Stab 12. brigade je istog dana obavestio Stab 26. divizije, i zatražio brodove radi prebacivanja jednog bataljona iz Supetra i drugog iz Sumartina na kopno.^{TM1'} I pošto su brodovi stigli na vreme, u toku noći je, bez uznemiravanja, jedan bataljon prebačen iz Supetra u rejon Malog Rata. On je odmah počeo da nastupa u pravcu Splita i kod sela Grljevca stupio u kontakt s neprijateljem. Drugi bataljon, prebačen iz Sumartina u Donju Brelu,^{14;} takode je odmah delom snaga, krenuo ka Baškoj Vodi. -de je posle kraće borbe zarobio oko 30 ustaša, dok su delovi 738. puka i 2. bataljon 9. ustaške brigade odstupili ka Makarskoj. Drugi deo ovog bataljona, nastupajući u pravcu Zadvarja, suočio se kod zaseoka Dubci s drugim delovima pomenutog puka koji su u tom rejonu sprečavali prodor ka Zadvarju. Ovi delovi i se uporno branili sve dok se jedna četa iz bataljona nije probila istočno od uporišta, kada su oni bili prisiljeni da se povuku ka Zadvarju.

Da bi dejstva 12. brigade usmerio u jednom pravcu, načelnik Štaba 8. korpusa je 19. oktobra naredio Stabu 12. brigade da težište dejstava usmeri ka Splitu, da prati razvoj situacije u njegovom rejonu i da, ako ga nemačke snage naješte, te u njemu ostanu ustaše i domobrani, ispita mogućnost da ove likvidira. Istovremeno je obavešten da je Grupa južnodalmatinskih odreda dobila zadatak da se angažuje na prostoru Zadvarje — Imotski, a Grupa srednjodalmatinskih odreda zadatak da ovlada vrhovima Mosora i poveže s tom brigadom.¹⁵ Stab 26. divizije naredio je tog dana 3. prekomorskoj brigadi da se s Visa prebaci na kopno, u rejon zaseoka Dupci, i da u sadejstvu sa delovima 12. brigade zauzme Zadvarje.

U toku noći 19/20. oktobra, brodovima Mornarice NOV.J. prebačene su s Brača u luku Krilo i druga dva bataljona; 12.

¹⁴« Arhiv VII. k. 1100 I. br. reg. 20—46 13: Depeša Štaba 12. brigade od 18.X 1944 upućena Stabu 26. divizije.

Arhiv VII. k. 1100 I. br. reg. 20—51 13: Depeša komandi brigade od 19.X 1944. upućena Stabu 26. divizije

¹⁵« Arhiv VII. k. 1100 I, br. reg. 20—52 13: Depeša načelnika 8. korpusa od 19.X 1944. ibn

hri&de, s ^va tenka i baterijom brdskih topova. Odmah po
bkrčavanju jedan bataljon je preko sela Podstrane upućen ka
L>litu, odnosno prema položajima neprijatelja na brdu Peru-
dok je drugi bataljon zadržan u brigadnoj rezervi. Sutra-
dan i narednog dana delovi 12. brigade orijentisani ka Splitu
vršili su manje napade na neprijatelja u cilju prikupljanja po-
dataka o njegovom rasporedu i jačini, dok su delovi orijentisani
ka Zadvarju zauzeli to mesto i onemogućili neprijatelja da dig-
ne u vazduh hidrocentralu Gubavicu na Cetini, čime je sačuvan
•edan od najvažnijih energetske izvora u Dalmaciji.

Prebacivanje 3. prekomorske brigade s Visa. brodovima
Mornarice NOVJ, otpočelo je 20. oktobra. Pošto se nije raspo-
lagalo dovoljnim brojem brodova, najpre su prebačena dva bata-
ljona. Oni su se 21-og ujutro iskrkali u Rogoznicu, i to u uvalu
Pisak. Kako je Zadvarje u međuvremenu bilo oslobođeno, i
neprijatelj bio odstupio ka Imotskom, to je Stab brigade do-
neo odluku da preduzme nastupanje ka Makarskoj, kako bi, u
duhu zadatka koji je 26. divizija dobila od Vrhovnog štaba,
ovladao komunikacijama na području Biokova. Zbog toga su
pomenuti bataljoni odmah prebačeni iz Rogoznice u Basku
Vodu. Odatle je jedan bataljon produžio ka Makarskoj, koju
su delovi nemačkog 738. puka i ustaše napustili još 19. oktob-
ra, pošto su razorili deo luke i na više mesta porušili i mini-
rali put ka Podgori i put preko Biokova. Neprijatelj se tako
užurbano povukao da nije uspeo poneti veću količinu ratne
opreme. Po dolasku u Makarsku, pomenuti bataljon je produ-
žio za neprijateljem, ka Podgori, gde je došlo do manjeg su-
koba s njegovim zaštitničkim delovima. Ujutro 22. oktobra u
Bašku Vodu su se iskrkali i ostali delovi 3. prekomorske bri-
gade.

Iskrčavanjem 12. i 3. brigade u širem rejonu Baška Vo-
da — Omiš i povlačenjem delova 118. lovačke divizije ka Imot-
skom stvoreni su uslovi za dejstva 26. divizije ka Splitu. Po-
što povlačenje delova 5. SS i 15. brdskog armijskog korpusa
s obale nije bilo jednovremeno i dovoljno usklađeno, to je
povlačenjem 118. lovačke divizije ostao nezaštićen bok 264.
pešadijske divizije.^{3"} Međutim, ova okolnost nije dovoljno
iskorišćenu zato što su 12. i 3. brigada posle iskrčavanja bile
razvučene od Stobreča do Makarske, dok su 1. i 11. brigada
We još angažovane u borbama u rejonu Ston — Vukov kla-
nac, a po završetku tih borbi pomišljalo se na njihovu upotre-

^{smi} Granica i/.mechi nemačkog 15. i 5. korpusa, odnosno 264. i 118.
•vizije nalazila se u rejonu Stobreča. s tim što je ova luka pripadala
% diviziji.

bu u pravcu Metkovića/" Pošto, u odnosu na novu situaciju nije bilo potrebe da se 26. divizija angažuje na području Big, I kova, to je Stab 8. korpusa 20. oktobra naredio Stabu d:vi?jje da sve snage angažuje u pravcu Splita.

Sutradan je, vršeći dužnost, poginuo komandant ' kor; pusa general-major Vlado Četković. On je ujutro s Tkeva avionom eskadrile Vrhovnog štaba, krenuo za Vis. Kad -• ovaj avion bio iznad Dinare, naišla su četiri britanska lovačka aviona. Iako je avion kojim je putovao general Četković bio obeležen propisnim oznakama (trobojkom i petokrakom zvendom) vidljivim s velike daljine, a dan bio sunčan, jedan od br Unskih aviona ga je napao i mitraljeskim rafalom zapalio, pri to« ubivši Četkovića. Pilot je uspeo da zapaljeni avion spusti na zemlju i da iz njega izvuče mrtvo telo generala.³¹¹ Za lovog komandanta 8. korpusa Vrhovni štab je postavio general-majora Petra Drapšina, o čemu je 31. oktobra obavestio Slab korpusa/"- Da bi izvršio dobijeni zadatak. Stab 26. divizije je 21. oktobra naredio 3. brigadi da se prikupi u rejonu sela Tugari,

^{5.(1} Stab 26. divizije javio je 19. oktobra depešom, Stabu 8 korpusa sledeće: -Komandant otišao na Pelješac sa zadatkom da i>; ita da li je povoljnije angažovati one dvije brigade prema Metkoviću ili <e se prebaciti na Brač sa pravcem dejstva Split — Rogoznica. Mislim a je ovaj zadnji pravac mnogo važniji . (Arhiv VII. k. 1100 1, br. reg. 17—25/13),

" U izveštaju Štaba R korpusa, upućenom 4 XI 1944. Vrhc :iom štabu, d pogibiji generala Vlada Četkovića je, pored ostalog, re eno: General Četković letio na Vis avionom tipa >Fieseler« 167. njemačke izrade, dvokrilac. Putna brzina 250 km. Naoružanje 2 mitraljeza 7,9 mm Avion je imao sve naše propisane oznake koje su vidljive sa veće daljine. Dan je bio vedar i sunčan. Vidljivost izvanredna. Po saslušanju avijatičara posade aviona, major Pezelj sa aerodroma na Visu, prije polaska aviona, obavestio je Saveznike na Visu o letu ovog aviona; tražio od istih dozvolu za uzletanje. kao i to da se o tome letu obav .jeste svi saveznički avioni koji će toga dana letjeti nad Jugoslavijom Od naših djelova na kopnu niko nije znao za njegov odlazak, niti saveznička misija kod Korpusa. Za let aviona sa Visa znala je samo posada aviona, no tla li će se avionom vratiti general Četković posada nije znala, već je mogla samo pretpostavljati, pošto je načelnik Kupr -anin njima rekao da bi se s avionom mogao vratiti general Četković . Avion je s Tičeva uzletio u 9.45 sati i uzeo kurs za Vis. Prilikom prclo.ianja Dinare, na Vrdovu, napravio nekoliko krugova i sa male visine bacio štabu 20. div. službenu poštu. Pri uzimanju visine na 150 m udaljenosti od zemlje naletjela su 4 saveznička lovca tipa »Mustang«, pikirali i e" dan od njih s jednim rafalom pogodio naš avion i zapalio ga. Veći broj metaka pogodio je Četkovića i smrt je nastupila odmah. Od ostalih članova posade bio je pilot lakše ranjen u ruku te je uspio znpaljetti avion da spusti na zemlju. Posada je mrtvo tijelo generala iznijela iz aviona koji je nakon toga izgorio. Sahranjen je na Vrdovu — Dinara. • •' (Arhiv VII, k. 523, br reg. 12 2).

³ Arhiv VT1, k. 523, br. reg. 12 2: Depeša Vrhovnog štab od 31.X 1944.

« brigadi, čije su jedinice bile u dodiru s neprijateljem, da "padne i razbije posade neprijatelja u rejonu Grljevac — gtrožanac — kapela Sv. Juraj (k. 440) i na padinama Mosora u rejonu Žrnovnice, a delu Štaba na Pelješcu da 1. i 11. brigadu lično prebaci na Brač čim budu smenjene od delova 29. divizije u rejonu Stona.

Pošto se prikupila u rejonu sela Podstrane. 12. brigada ujutro 21. oktobra preduzela napad na uporišta neprijatelja na padinama Mosora iznad sela Žrnovnice, nastupajući grebenom Peruna ka kapeli Sv. Juraj (k. 440) i obalom pravcem Grljevac — Strožanac. Pošto se radilo o .-poljnoj odbrani Splita, delovi nemačke 264. divizije i ustaše pružili su. uz podršku artiljerije, veoma jak otpor i uspeali da privremeno zaustave prodor jedinica 26. divizije ka Splitu. Manji uspeh postigao je jedino bataljon koji je napadajući uz obalu zauzeo Grljevac.

Posle neuspeha 12. brigade da probije spoljnu odbranu i prodre ka Splitu postalo je jasno da su za izvršenje ovog zadatka potrebne jače snage. Zbog toga je, u duhu zadatka da sve snage angažuju u pravcu Splita. Stab 26. divizije do 24. oktobra prebacio 3. prekomorsku brigadu iz Makarske i Baške Vode u selo Tugare; do 25-og su s Brača u luku Krilo prebačeni 2. brdski i protivavionski divizion Artiljerijske grupe 8. korpusa; noću 23 24-og otpočelo je prebacivanje i delova 1. tenkovske brigade" s Brača u luke Krilo i Omiš. Prebacivanje 1. i 11. brigade od Stona još se nije moglo izvršiti zbog nedostatka brodova. I pored toga što se, iz objektivnih razloga, nije brzo prikupila u pravcu Splita, 26. divizija je, uz pomoć Mornarice NOVJ, uspešno izvršila dobijeni zadatak i sa otoka se iskrcala na kopno, tako da je Stab 8. korpusa mogao u potpunosti računati s njom pri planiranju daljih dejstava.

U toku septembra i oktobra 1944. godine divizije 8. korpusa su dejstvovalе odvojeno jedna od druge i postigle veoma značajne uspehe: 19. divizija i Grupa severnodalmatinskih odreda su oslobodile veliki deo severne Dalmacije s Benkovcem; 9. divizija je oslobodila Livno; 20. divizija i Grupa srednjodalmatinskih odreda su uspešno dejstvovalе na području Sinj — Drniš; 26. divizija i Grupa južnodalmatinskih otočkih odreda su, uz pomoć Mornarice NOVJ, oslobodile srednjodalmatinske otoke i. u sadejstvu sa 29. divizijom, čitavu južnu Dal-

^a Oil i tenkovske brigade na sektoru Omiš — Krilo iskrcali su se tenkovski \ 4. inženjerski i pola 2. tenkovskog bataljona sa pri-
*@pskim jedinicama. Njen 1 bataljon i pola 2. bataljona prebačeni su
Očajem oktobra u Dubrovnik; žalim .-u dejstvovali na području 2. kor-
Pusa NOVJ

maciju s Dubrovnikom i Metkovićem, iskrcavši dve brigade J delove 1. tenkovske brigade i artiljerije na kopno u rejonji Omiš — Baška Voda; Grupa južnodalmatinskih odreda je om*! tala izvlačenje snaga neprijatelja s obale između Cetiu» i jO retve. Time je 8. korpus u potpunosti izvršio zadatak dobije* od Vrhovnog štaba krajem avgusta i početkom septembra •• Jedinice su bile postavljene na takve položaje s kojih su ;; tom momentu stvarno mogle »zagospodariti situacijom , kako je to Vrhovni štab zahtevao u depeši od 8. septembra 1944,

« u depeši Vrhovnog štaba od 31. avgusta 1944. upućenoj štabu 8. korpusa bilo je, pored ostalog, rečeno- Važno je dobiti poziiiile tō terenu odakle se može u pogodnom trenutku uzeti situacija u wof ruke« (Arhiv VII, k. 28. br. reg. 4 2—9), dok je u depeši od 8. septembra 1944. bilo kazano: »Već od sadn snage treba priugotovljivati i P' Ijati na takve položaje sn kojih će moći zagospodariti situacijom P'' godnom momentu (Arhiv VII, k. 26, br. reg. 7 3—6).